

ΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΠΡΟ·Υ·ΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΙΑΛΟΓΩΝ

ΥΠΟ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ
Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χαλκίδος

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Κατὰ τὴν συμπλήρωσιν μιᾶς τριακονταετίας ἀπὸ τὴν ἱδρυσιν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (ΠΣΕ, 1948-1978) ὁ ὁμιλῶν παρεκλήθη ἀπὸ γερμανικὸν θεολογικὸν περιοδικὸν ὅπως ὑποβάλῃ τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπόψεις του. Ἐκεῖ, μεταξὺ ἄλλων, ἐλέγετο ὅτι «ὠφέλιμον θὰ ἦτο ἐπίσης νὰ ἐγίνετο εἰς τὸ στάδιον αὐτὸ τῶν ἐξελίξεων καὶ μία ἀξιολόγησις τῆς μέχρι σήμερον πορείας τῶν διμερῶν καὶ πολυμερῶν ἐκκλησιαστικῶν θεολογικῶν διαλόγων, εἰς τοὺς ὁποίους μετέχει ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία»¹.

Εὐχάριστον εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς Σαμπεζὺ Γενεύης, Ἑλβετίας ὀρθόδοξον κέντρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καθώρισεν ὡς θέμα τοῦ ἐφετεινοῦ Ε' θεολογικοῦ αὐτοῦ συμποσίου (28 Ἀπριλίου-21 Μαΐου 1984) ἀκριβῶς τοὺς διαλόγους τούτους. «Οἱ Διάλογοι Χθὲς καὶ Σήμερον».

Ἡ κτηθεῖσα ἐμπειρία κατὰ τὴν συμπλήρωσιν ἥδη μιᾶς τετραετίας, τὸ καταρτισθὲν δι' ἐφέτος πρόγραμμα καὶ ἡ παρουσία εἰδικῶν ὁμιλητῶν ἐκ διαφορῶν Ἐκκλησιῶν, καθὼς καὶ τῶν μετεχόντων εἰς τὸ σεμινάριον, ἀποτελοῦν ἐχέγγυα διὰ τὴν ἐπιτυχή ἔκβασιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ ὅλου σεμιναρίου, τὸ ὁποῖον καὶ εὐχομαι καρποφόρον.

Εὐχάριστὸν θερμῶς τὸν σεβ. Μητροπολίτην Ἑλβετίας κ. Δαμασκηνὸν διὰ τὴν τιμητικὴν πρόσκλησιν ὅπως συμμετάσχῃ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἐφετεινοῦ σεμιναρίου.

Ἡ ὁμιλία μου ἐντάσσεται εἰς τὸ ΜΕΡΟΣ III: Σύγκρισις τῶν διαφορῶν συγχρόνων Διαλόγων ἐξ ἐπόψεως τῶν προϋποθέσεων, θεμάτων, μεθόδων καὶ ἀποτελεσμάτων αὐτῶν.

1. Αἱ Προϋποθέσεις τῶν Διαλόγων (ἱστορικὴ ἀποψις, ἥτοι πῶς προέκυψαν οὗτοι κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως) α) Ὁρθόδοξος Ἀνακοίνωσις.

Λόγῳ τῶν ἰδιαιτέρων ἐνδιαφερόντων μου, θὰ ἐπεθύμουν ὅπως ἀσχοληθῶ εἰς τὴν σημερινήν μου ὁμιλίαν μὲ δύο τινά:

1. Β. Θ. Σταυρίδου: Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐθνεγερσία εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν (1948-1978): Μία προβληματολογία, *Κληρονομία* 10 (1978) 160. Vasil T. Istavridis, *Die Orthodoxe Mitarbeit in der Ökumenischen Bewegung* (1948-1978), *Eine Problembeschreibung*, *Ökumenische Rundschau* 27 (1978) 328.

I. Τὴν ἱστορίαν τῶν διμερῶν θεολογικῶν διαλόγων, εἰς τοὺς ὁποίους μετέχει ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία.

II. Τὴν προσπάθειαν ἀξιολογήσεως τοῦ ἐπιτελεσθέντος ἔργου.

Εἰς τὸ πρῶτον σημεῖον θὰ ἴδωμεν συντόμως τὴν προῖστορίαν, τρόπον τινά, τῶν ὡς ἄνω διαλόγων, ἀπὸ τῆς γενέσεως ἐνὸς ἐκάστου καὶ μέχρι τῆς ἐπισήμου ἐνάρξεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν μικτῶν ἐκατέρωθεν ἐπιτροπῶν. Τοῦτο θὰ γίνῃ ὑπὸ τὸ φῶς δύο ἄλλων παραγόντων, τῆς εἰς τὴν πρᾶξιν ἐφαρμοζομένης διορθοδόξου συνεργασίας καὶ τῆς ὀργανωμένης οἰκουμενικῆς κινήσεως.

Εἰς τὸ δεύτερον σημεῖον θὰ καταβληθῇ μία προσπάθεια διὰ τὴν ἐξαγωγήν καὶ ἐξέτασιν τῶν προϋποθέσεων, τῶν δεδομένων καὶ τῶν συμπερασμάτων ἐπὶ τῆς, μέχρι τοῦ καθορισθέντος χρονικοῦ ὁρίου δι' ἑνα ἕκαστον θεολογικὸν διάλογον, ἐξελιξέως τούτων.

Ἡ βιβλιογραφία καλύπτει αὐστηρῶς τὴν περίοδον μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐδῶ ἱστορουμένων διαλόγων.

1. ΟΙ ΔΙΜΕΡΕΙΣ ΔΙΑΛΟΓΟΙ.

Εἰσαγωγικά.

Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ὡς σύνολον, διεξάγει ἐπίσημον θεολογικὸν διάλογον, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ἐνάρξεως τούτου, μὲ τέσσαρας χριστιανικὰς οἰκογενείας:

1. Τὴν Ἀγγλικανικὴν Κοινωνίαν.
2. Τὴν Παλαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν.
3. Τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν.
4. Τὴν Παγκόσμιον Λουθηρανικὴν Ὁμοσπονδίαν.

Συνεπλήρωσε δὲ ὅλην τὴν διαδικασίαν ἐνάρξεως παρομοίου διαλόγου μέ,

5. Τὰς Ἀρχαίας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὴν συνέχειαν θὰ ἴδωμεν συντόμως τὴν ἑναρξιν, τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν καὶ τὰς ιδιομορφίας ἐνὸς ἐκάστου θεολογικοῦ διαλόγου τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὰς χριστιανικὰς ὡς ἄνω οἰκογενείας.

1. Ὁρθοδοξία-Ἀγγλικανισμός.

α') Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.

Αἱ ἐπαφαὶ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν καλύπτουν τὸ μεγαλύτερον μέρος εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν σχέσεων τῶν Ὁρθοδόξων μετὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν. Αὗται πολὺ ἐβοήθησαν τοὺς Ὁρθοδόξους εἰς τὸ νὰ διαμορφώσουν μίαν μέθοδον συνεργασίας μὲ ἄλλας Ἐκκλησίας. Αὗται ἀρχίζουν μετὰ τὴν Μεταρρύθμισιν. Χαρακτηρίζονται διὰ τὴν ποικιλίαν, τὴν πολυμέρειαν καὶ τὴν σταθεράν αὐτῶν πρόδον. Τοὺς πρώτους αἰῶνας δὲν ὑφίστανται σχέσεις γεω-

γραφικῆς γειτονίας καὶ πολιτικῆς ἐξαρτήσεως. Αἱ σχέσεις εἶναι κυρίως φιλικαί, ἐπιστημονικαὶ καὶ ἀκαδημαϊκαί. Ἐπισκιάζονται ἐπ' ὀλίγον, τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, διὰ τοῦ ἐπιτελουμένου προσηλυτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ὁμως παύει ἀργότερον νὰ ἐπιτελῇται.

Τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἀρχίζει ἡ ἀνταλλαγὴ γραμμάτων τῶν ἀρχιεπισκόπων Καντουαρίας μετὰ τῶν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἱεραρχῶν. Περίφημος εἶναι ἡ ἀλληλογραφία Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως μετὰ τοῦ Καντουαρίας Ἀμποττ καὶ ἄλλων παραγόντων εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι δυνατὸν ὅπως προστεθῇ ἡ εἰς Ἀγγλίαν μετάβασις Μητροφάνους τοῦ Κριτοπούλου. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ λειτουργία τοῦ ἑλληνικοῦ κολλεγίου (1699-1705) εἰς τὴν Ὁξφόρδην καὶ ἡ παρουσία εἰς τὴν Ἀνατολὴν τῶν ἀγγλων ἱερέων καὶ ταξιδιωτῶν.

Αἱ ἐπαφαὶ τῶν ἀνωμότων μετὰ τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Μ. Πέτρου συνιστοῦν τὸ σημαντικώτερον γεγονός κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Ἀπὸ τὴν συναφθεῖσαν ἀλληλογραφίαν κατεφάνη ἀρκετὸς βαθμὸς δογματικῆς συμφωνίας μεταξὺ τῶν δύο μερῶν (1716-1724). Οἱ ἀνώμοτοι ἐπλησίασαν κατὰ πολὺ τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν. Οἱ Ὁρθόδοξοι ἀπεδέχθησαν βαθμὸν τινα ἐλευθερίας εἰς τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν καὶ ἐπέμειναν ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς ἐνώσεως ὡς ἐπιστροφῆς καὶ ἀποδοχῆς τῆς πίστεως τῆς ἀρχαίας ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων.

Τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἡ κίνησις τῆς Ὁξφόρδης (1833-1845), ἡ ἴδρυσις ἀγγλικανικῶν κοινοτήτων καὶ ἐπισκοπῶν μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων (ἐν Ἱεροσολύμοις 1841, Γιβραλτάρ 1842), καθὼς καὶ μονίμων ἐπιτροπῶν τῶν Ἀγγλικανῶν ἐπὶ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας θὰ βοηθήσουν τὴν ἐξέλιξιν τῶν σχέσεων.

Ὁ ΚΠόλεως Γρηγόριος Στ' δι' ἐγκυκλίου του (1869) καθώρισεν ὅπως κηδεύωνται ὑπὸ ὀρθοδόξων ἱερέων ἀγγλοὶ ἀποθνήσκοντες εἰς τὴν Ἀνατολὴν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θεωρεῖται τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν μυστηριακὴν ἐπικοινωνίαν. Τὸ 1870, κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Λυκούργου εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐγένετο μία διμερὲς θεολογικὴ συνάντησις (ἀνέυρεσις καὶ κατὰταξις τῶν διαφορῶν).

Εἰς τὰ συνέδρια τῆς Βόννης (1874, 1875) μεταξὺ Παλαιοκαθολικῶν, Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν, ἐπετεύχθη κάποιος βαθμὸς θεολογικῆς συμφωνίας ἐπὶ τῆς ἱερᾶς παραδόσεως, τῆς εἰς τὸ σύμβολον προσθήκης «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ», τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐξίλαστηρίου θυσίας εἰς τὴν θείαν εὐχαριστίαν, κ.ἄ. Καὶ εἰς τὰ συνέδρια τοῦ Λάμπεθ (ἀπὸ τοῦ Γ' 1888 καὶ ἐξῆς) κατεδεικνύετο ἰδιαιτέρα φροντίς διὰ τὴν προαγωγὴν τῶν σχέσεων.

Τὸ 1899 ὁ ΚΠόλεως Κωνσταντῖνος Ε' καὶ ὁ Καντουαρίας Φρεϊδερίκος Τέμπελ ἀρχίζουν μίαν ἀλληλογραφίαν τακτικὴν, ἡ ὁποία συνεχίζεται μέχρι σήμερον. Ὁ Σαλιςβουρίας Ἰωάννης ἀποστέλλει εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην τὴν ἔκθεσίν του, ἡ ὁποία φέρει ἡμιεπίσημον χαρακτῆρα.

β') Κ' αἰὼν (1901-1914).

Ἀρχὰς τοῦ Κ' αἰῶνος ἔντονος διαφαίνεται ὁ πόθος τῆς ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας πρὸς πρaxyμάτωσιν τῆς μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων μυστηριακῆς ἐπικοινωνίας. Πολλοὶ Ὁρθόδοξοι προσέρχονται, ἔνεκα λόγων ἀνάγκης, εἰς τὰ μυστήρια τῶν Ἀγγλικανῶν, χωρὶς τοῦτο νὰ ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν.

Ἐπὶ Ἰωακείμ Γ' ἔλαβε χώραν ἡ ἐπίσημος ἀλληλογραφία (1902-1904) μετὰ τῶν ἀδελφῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐθίγετο καὶ τὸ θέμα τῶν σχέσεων Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν. Τὸ 1907 διωρίσθη ὁ πρῶτος ἀντιπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου παρὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Καντουαρίας καὶ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ πρῶτος ἀγγλικανὸς σπουδαστὴς εἰσῆρχετο εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν τῆς Χάλκης.

1914-1929.

Ὁ Α' παγκόσμιος πόλεμος (1914-1918) διανοίγει μίαν νέαν περίοδον εἰς τὰς σχέσεις Ὁρθοδοξίας καὶ Ἀγγλικανισμοῦ, ἔνεκα τῆς ἀγάπης καὶ συναντιλήψεως τῶν Ἀγγλικανῶν πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους, τῆς ἐμφανίσεως μεγάλων προσωπικοτήτων, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐπαφῶν καὶ τοῦ ἀμοιβαίου ἐνδιαφέροντος.

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν θεολογικῶν ἐπαφῶν ἐξαιρετικὴν θέσιν κατέχουν αἱ ἀνεπίσημοι θεολογικαὶ συζητήσεις τῆς ὑπὸ τὸν Μελέτιον Μεταξάκην ἐπιτροπῆς (1918/1919) εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ Ἀγγλικανοὶ κατέδειξαν κατανόησιν ἐπὶ τῆς παραδοχῆς τῆς ἱερωσύνης ὡς μυστηρίου, τῆς σχετικῆς ἀξίας τῶν 39 ἄρθρων καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων. Οἱ δὲ Ὁρθόδοξοι ἀπεδέχθησαν τὸ κύρος τοῦ βαπτίσματος τῶν Ἀγγλικανῶν.

Διὰ τῆς ἐλεύσεως τὸ 1919 μιᾶς ἀντιπροσωπείας τῶν Ἐπισκοπιανῶν τῆς Ἀμερικῆς εἰς τὰς ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, μὲ σκοπὸν ὅπως προσκαλέσουν αὐτὰς εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν, ἀρχίζει μία θαυμασία συνεργασία Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν εἰς τὴν κίνησιν ταύτην.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ προκαταρκτικοῦ εἰς τὴν Γενεὺν συνεδρίου Πίστεως καὶ Τάξεως, 12-20 Αὐγούστου 1920, οἱ Ὁρθόδοξοι συνῆλθον ἰδιαιτέρως μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν, κατόπιν προσκλήσεως τῶν τελευταίων εἰς ἀνεπίσημον συνεδρίαν. Ἡ συζήτησις περιστράφη εἰς τὰ χωρίζοντα τὰς δύο Ἐκκλησίας ζητήματα, ἐτονίσθη ἡ ἐκατέρωθεν ὑπάρχουσα ἐπιθυμία πρὸς ἔνωσιν καὶ ἐμελετήθησαν οἱ τρόποι τῆς ἀμοιβαίας γνωριμίας καὶ μελέτης πρὸς ἄρσιν τῶν διαφορῶν. Εἰς αὐτὴν παρῆσαν 5 Ὁρθόδοξοι καὶ 25 Ἀγγλικανοί, ἐχαρακτηρίσθη δὲ ὡς μία τῶν πολυπληθεστέρων μέχρι τότε συναντήσεων Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν.

Τὸ 1920 τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐξέδωκε τὴν γνωστὴν ἐγκύ-

κλιον αὐτοῦ. Εἰς τὸ κείμενον τοῦτο πολλὰ σημεῖα εἶχον τεθῆ εἰς ἐφαρμογὴν εἰς τὰς σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν.

Τὸ ἴδιον ἔτος τὸ αὐτὸ πατριαρχεῖον ἀπέστειλε διὰ πρώτην φοράν ἐπίσημον ἀντιπροσωπείαν, κατόπιν προσκλήσεως τῶν Ἀγγλικανῶν, εἰς τὸ Στ' συνέδριον τοῦ Λάμπεθ, ἡ ὁποία καὶ προῆλθεν εἰς θεολογικὰς μετ' Ἀγγλικανῶν συνομιλίας. Οἱ Ὁρθόδοξοι ἀνεγνώρισαν τὸ κύρος τοῦ βαπτίσματος τῶν Ἀγγλικανῶν. Οἱ Ἀγγλικανοὶ ἀπεδέχθησαν τὸν περὶ ἐξιλαστηρίου θυσίας χαρακτῆρα τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἐπικλήσεως. Ἐθίξαν δὲ καὶ τὸ θέμα τῆς μυστηριακῆς ἐπικοινωνίας.

Τὸ 1921 ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας οἱ «Ὅροι Μυστηριακῆς Ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας ... καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας», 13 τὸν ἀριθμὸν, οἱ ὁποῖοι ἀνέλυον τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀγγλικανῶν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους, περὶ χριστιανικῆς πίστεως, τῶν ἁγίων Γραφῶν, τῶν συμβόλων, τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἐκπορεύσεως τούτου «καὶ ἐκ τοῦ Ὑιοῦ», τῆς ποικιλίας τῶν συνηθειῶν, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μυστηρίων, τῆς θείας εὐχαριστίας, τῆς ἱερωσύνης καὶ τῶν εἰκόνων. Ἐπὶ τοῦ κειμένου τούτου ἐβασίσθησαν κυρίως αἱ μετέπειτα συζητήσεις μεταξὺ τῶν ἐκπροσώπων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἐπὶ Μελετίου Δ' τοῦ Μεταξάκη (1922), προέβη εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ κύρους τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν, πράγμα τὸ ὁποῖον ἔπραξαν τὸ 1923 καὶ αἱ Ἐκκλησίαι Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς μητροπόλεως Θυατείρων, μὲ ἔδραν τὸ Λονδῖνον. Ἐκτοτε ὁ ἐκάστοτε Θυατείρων διατελεῖ ὁ παρὰ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Καντουαρίας ἀποκρισιδάριος τοῦ πατριαρχείου.

Τὸ 1929 ὁ Καντουαρίας Κόσμο Γκόρδον Λάγκ ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐγένετο τιμητικῶς δεκτὸς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἐπίσκεψις ἀρχιεπισκόπου εἰς τὴν Ἑλλάδα.

1930 καὶ ἐξῆς.

Αἱ ἀπὸ τοῦ 1930 καὶ ἐξῆς σχέσεις φέρουν τὴν σφραγίδα τῶν ὀρθοδόξο-αγγλικανικῶν θεολογικῶν συζητήσεων τῶν ἐτῶν 1930 καὶ 1931 καὶ συνεχίζουσιν τὸ ἔργον ἐκείνων. Ὁ ἐκεῖ ἐπιτευχθεὶς βαθμὸς συμφωνίας ὑπῆρξε θαυμαστός. Γενικῶς κατ' αὐτὴν οἱ Ἀγγλικανοὶ ὑπεστήριξαν τὴν ἀνάγκην τῆς μυστηριακῆς ἐπικοινωνίας, ἐνῶ οἱ Ὁρθόδοξοι ἐπεζήτησαν τὴν εἰς τὴν πίστιν ἑνωσιν πρῶτον, δεχόμενοι παρὰ ταῦτα καὶ κάποιον βαθμὸν ἐλαστικότητος. Τὸ θέμα τῶν σχέσεων ἐμελετᾶτο μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ κατανοήσεως. Αἱ ἐπαφαὶ ἔφερον χαρακτῆρα φιλικὸν καὶ ἀδελφικόν.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖοι συνῆλθον τὸν Ἰούνιον 1930 εἰς τὸ ἅγιον Ὅρος, ἐθεώρησαν τὰς σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν βασιζομένας ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἀγάπης.

Τὸν ἐπόμενον μῆνα (Ἰούλιος 1930) συνῆλθεν εἰς τὸ Λονδίνον τὸ Ζ' συνέδριον τοῦ Λάμπεθ. Μετὰ ἀπὸ πρόσκλησιν τοῦ Καντουαρίας Κόσμο Γκόρδον Λάγκ πρὸς τὸν ΚΠόλεως Φώτιον Β', ὁ τελευταῖος, κατόπιν ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἀδελφῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, συνεκρότησε τὴν πανορθόδοξον ἀντιπροσωπείαν, ἐκτὸς τῆς ἐμπεριστάτου τότε ρωσικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία καὶ προέβη εἰς σοβαρὰς θεολογικὰς συζητήσεις μετὰ ἀνάλογον ἀγγλικανικὴν ἀντιπροσωπείαν εἰς Λάμπεθ. Ἡ παροῦσα συνάντησις ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἐπὶ ἐπιπέδου παναγγλικανικοῦ καὶ πανορθόδοξου.

Κατ' αὐτὴν οἱ Ἀγγλικοὶ ἐδήλωσαν ὅτι ὑπὸ μίαν εἰδικὴν ἔννοιαν ἡ χειροτονία θεωρεῖται μυστήριον, τὴν πίστιν αὐτῶν εἰς τὴν ἀποστολικὴν διαδοχὴν καὶ τὴν ἰλαστήριον περὶ εὐχαριστίας θυσίαν, ἔθιξαν δὲ καὶ πάλιν τὸ θέμα τῆς μυστηριακῆς ἐπικοινωνίας. Οἱ Ὀρθόδοξοι ἐδήλωσαν ὅτι ἀναγνωρίζουν τὸ κύρος τοῦ ἀγγλικανικοῦ βαπτίσματος καὶ ὅτι τὸ θέμα τῆς μυστηριακῆς ἐπικοινωνίας θὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν μέλλουσαν προσύνοδον τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπεφασίσθη ἀπὸ κοινοῦ ἡ σύστασις τῆς μικτῆς δογματικῆς ἐπιτροπῆς διὰ τὰ περαιτέρω.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας ἀνεγνώρισε τὸ κύρος τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν τὸ 1930.

Κατόπιν ἐνεργειῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας καθωρίσθη ἡ μικτὴ δογματικὴ ἐπιτροπὴ Ἀγγλικανῶν καὶ Ὀρθοδόξων, ἡ ὁποία συνῆλθε διὰ πρώτην φοράν (καὶ μόνην) εἰς Λάμπεθ, 15-20 Ὀκτωβρίου 1931, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Θυατερίων Γερμανοῦ καὶ τοῦ Γκλῶστερ Ἀρθούρου Χέντλαμ. Αἱ συζητήσεις ἐβασίσθησαν ἐπὶ τῶν ὅρων τοῦ 1921, μετ' ἐξ ὑποδιαίρεσεις:

1. Χριστιανικὴ Ἀποκάλυψις.
2. Γραφὴ καὶ Παράδοσις.
3. Τὸ Σύμβολον τῆς Ἐκκλησίας.
4. Ἡ περὶ Ἀγίου Πνεύματος Διδασκαλία.
5. Ἡ Ποικιλία Ἡθῶν καὶ Νομίμων τῆς Ἐκκλησίας.
6. Τὰ Μυστήρια.

Συμφωνίᾳ ἐπῆλθεν εἰς τὰ πρῶτα πέντε σημεῖα, ἐνῷ διαφωνία κατεφάνη εἰς τὰ σχετικὰ μετὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν μυστηρίων.

Συνέχειν τῶν ἐπαφῶν τούτων ἀποτελεῖ ἡ συνδιάσκεψις τῆς ὀρθοδόξου ρουμανικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸ Βουκουρέστιον (1935), ἐνθα ἐπῆλθε πρόοδος ἀπὸ ἀγγλικανικῆς πλευρᾶς εἰς τὸ ζήτημα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μυστηρίων, καὶ μετὰ τὴν ὁποίαν οἱ Ρουμᾶνοι ἀνεγνώρισαν τὸ κύρος τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν (1936). Ἐπετεύχθη σύμπτωσις ἀπόψεων ἐπὶ τῆς ἱερωσύνης, τῆς θείας εὐχαριστίας, τῆς ἱ. παραδόσεως καὶ τῆς δι-
καιώσεως.

Τὸ 1939 ὁ Καντουαρίας Κόσμο Γκόρδον Λάγκ ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα (τὸ δεύτερον) καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διὰ πρώτην φοράν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου (1939-1945) αἱ δύο Ἐκκλησίαι διῆλθον διὰ μέσου τῶν αὐτῶν ὡς καὶ εἰς τὸν Α' παγκόσμιον πόλεμον ἐμπειριῶν.

Τὸ 1948 εἰς τὸ συνέδριον τῶν ἀρχηγῶν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, πέρα τοῦ παραπετάσματος, παρόντων καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ρουμανίας, ἐλήφθη μία ἀρνητικὴ ἀπόφασις ἐπὶ τοῦ κύρους τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν. Αἱ προαναφερθεῖσαι ὅμως δύο Ἐκκλησίαι ἐπανῆλθον ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν θέσιν.

Διὰ τῆς θεολογικῆς διασκέψεως τῆς Μόσχας (1956) τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ἐκκλησιῶν ρωσικῆς ὀρθοδόξου καὶ τῆς Ἀγγλίας αἱ σχέσεις τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἐφθασαν ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἐπιπέδου, εἰς τὸ ὅποιον εὕρισκοντο ἤδη αἱ σχέσεις τῶν ἄλλων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς τὴν ἀγγλικανικὴν ὁμολογίαν κατὰ τὸ παρελθόν.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὰς πανορθόδοξους διασκέψεις. Ἡ Α' Ρόδου (1961) καθώρισεν ὡς ἐξῆς τὸ θέμα τῶν ἐκατέρωθεν σχέσεων:

«V.Δ.β'. — Αἱ Ὁμολογίαι, αἱ ἐγγύτερον πρὸς τὴν Ὁρθοδοξίαν κείμεναι:

1. Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία.
2. Ἐπισκοπελιανοὶ γενικώτερον.

Μελέτη τῶν δυνατοτήτων καλλιεργείας σχέσεων καὶ περαιτέρω προσεγγίσεως τούτων καὶ ἰδίᾳ τῶν Ἐπισκοπελιανῶν καὶ Ἀγγλικανῶν, πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὑπὸ τὸ φῶς ὑπαρχουσῶν θετικῶν προϋποθέσεων».

Οἱ ἀρχιεπίσκοποι Καντουαρίας Τζώφφρεϋ Φίσσερ (1960) καὶ Μιχαὴλ Ράμσεϋ (1962) ἐπεσκέφθησαν τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ τὰς ἄλλας ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας. Ὁ δεύτερος εἰς τὸ Φανάριον ἔθιξε καὶ τὸ θέμα τῆς ἐπανασυστάσεως τῆς μικτῆς δογματικῆς ἐπιτροπῆς ἐξ ἀγγλικανῶν καὶ ὀρθοδόξων θεολόγων.

Ἡ Γ' πανορθόδοξος Διάσκεψις (Ρόδος, 1964) προέβη εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐκ νέου συστάσεως τῆς μικτῆς ἀγγλοορθοδόξου δογματικῆς ἐπιτροπῆς. Ἡ κατόπιν τούτου συσταθεῖσα διορθόδοξος θεολογικὴ ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ διαλόγου μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν συνῆλθεν:

- α') εἰς τὸ Βελιγράδιον τῆς Γιουγκοσλαβίας, 1-15 Σεπτεμβρίου 1966.
- β') εἰς Σαμπεζύ, Γενεύης, Ἑλβετίας, 1-7 Ὀκτωβρίου 1970.
- γ') εἰς Ἑλσίγκι, Φιλλανδίας, 7-11 Ἰουλίου 1971.
- δ') εἰς Σαμπεζύ, ὁμοίως, 7-11 Σεπτεμβρίου 1972.

Ἐνῶ ἡ ἀνάλογος ἐξ Ἀγγλικανῶν ἐπιτροπὴ εἰς:

- α') Ἱερουσαλήμ, 15-19 Σεπτεμβρίου 1969.
- β') Haywards Heath, Sussex, 20-24 Ἰουλίου 1970.

γ') 'Ομοίως, 26-30 'Ιουλίου 1971.

Αί δύο ὡς ἄνω θεολογικαὶ ἐπιτροπαὶ συνήλθον ἀπὸ κοινοῦ εἰς Σαμπεζὺ 11-14 Σεπτεμβρίου 1972, πρὸς συντονισμόν τοῦ ὅλου ἔργου.

Τέλος ἡ γενικὴ μικτὴ θεολογικὴ ἐπιτροπὴ 'Ορθοδόξων καὶ 'Αγγλικανῶν συνήλθεν εἰς πρώτην συνεδρίαν εἰς τὴν 'Οξφόρδην, 'Αγγλίαν, 6-13 'Ιουλίου 1973, ἔκτοτε δὲ συνεχίζει τὸ ἔργον τῆς.

'Εδῶ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὴν 'Αμερικὴν ἤρχισαν συνερχόμενοι διὰ διμερεῖς θεολογικάς συνομιλίας 'Ορθόδοξοι μετ' 'Επισκοπιανῶν (1962 καὶ ἐξῆς), ὅπως συμβαίνει καὶ μεταξὺ 'Ορθοδόξων, ἀντιστοίχως δὲ Ρωμαιοκαθολικῶν, Λουθηρανῶν, Μετερρυθμισμένων, Νοτίων Βαπτιστῶν, κ.ἄ.

2. 'Ορθοδοξία-Παλαιοκαθολικισμός.

Αἱ σχέσεις 'Ορθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν χρονολογοῦνται ἀπὸ τῶν ἐτῶν τῆς διοργανώσεως τῶν Παλαιοκαθολικῶν (Α' βατικανὴ σύνοδος, 1870). Οἱ Παλαιοκαθολικοὶ ἐπεζήτησαν ἀπ' ἀρχῆς τὴν προσέγγισιν καὶ τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς ὀρθοδόξου 'Εκκλησίας. Ἡ ἱστορία τῶν σχέσεων ἐξετάζεται εἰς τρία στάδια:

α') Τὰ *Ἐνωτικὰ Συνέδρια τῆς Βόννης (1874/1875)*.

Ταῦτα μεταξὺ Παλαιοκαθολικῶν, 'Ορθοδόξων καὶ 'Αγγλικανῶν, τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, φέρουν χαρακτηριστὴν ἐκκλησιαστικὸν καὶ θεολογικόν, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἀποτελοῦν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν τύπον τῶν μετέπειτα **ἐπι**σῆμων ἢ ἀνεπισῆμων ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν διαλόγων. Οἱ Παλαιοκαθολικοὶ προέβησαν εἰς τὴν ἀποδοχὴν ὀρθοδόξων τινῶν δογμάτων καὶ διδασκαλιῶν.

Εἰς τὸ Α' συνέδριον τῆς Βόννης (1874) συνεζητήθησαν 14 σημεῖα. 'Εδῶ οἱ Παλαιοκαθολικοὶ ἀπέρριψαν τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς ἀσπίλου συλήψεως τῆς Θεοτόκου, τὸ καθαρτήριο πῦρ, τὰς ἀφέσεις καὶ τὴν διδασκαλίαν περὶ τῶν ὑπερτάκτων ἔργων. 'Ανεγνώρισαν τὴν ἐξομολόγησιν, τὴν περὶ θείας θυσίας εἰς τὴν θείαν εὐχαριστίαν διδασκαλίαν, τὴν θείαν χάριν ὡς πρώτην αἰτίαν τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν μυστηρίων. 'Επίσης ἐγένετο λόγος περὶ τῶν πηγῶν τῆς θείας ἀποκαλύψεως, τῶν δευτεροκανονικῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῶν μεταφράσεων τῆς ἁγίας Γραφῆς, τῆς ἀναγνώσεως ταύτης εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, τῆς χρήσεως τῶν τοπικῶν γλωσσῶν εἰς τὴν θείαν λατρείαν, τῆς ἐπισκοπικῆς διαδοχῆς εἰς τὴν 'Εκκλησίαν τῆς 'Αγγλίας καὶ περὶ τῶν μνημυσύνων.

Εἰς τὸ Β' συνέδριον τῆς Βόννης (1875) συνεζητήθη μόνον ἡ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ» τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία. Οὕτω ἅπαντες συνεφώνησαν ἐπὶ τῆς ἀντικανονικῆς γενομένης προσθήκης, ἐπὶ τῆς

διδασκαλίας τῶν πατέρων τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας, ἐπὶ τῆς ἀπορρίψεως πάσης ἐννοίας καὶ ἐκφράσεως ἐξυπονοούσης δύο εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα αἰτίας ἢ ἀρχὰς καὶ εἰς τὴν ἔκφρασιν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὅτι «τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ». Οἱ Παλαιοκαθολικοὶ ὑπεσχέθησαν τὴν ἐκ τοῦ συμβόλου ἀπάλειψιν τῆς προσθήκης ταύτης.

β') Αἱ Ἐπαφαὶ μεταξὺ τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας τῆς Πετροπόλεως καὶ τῆς Ἐπισκοπῆς τοῦ Ρόττερδαμ.

Αἱ ἐπαφαὶ αὗται, κατὰ τὰς ὁποίας διηυκρινίσθησαν πλεῖστα ὅσα σημεῖα ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, κατέχουν ἰδιαιτέραν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκατέρωθεν σχέσεων.

Κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον συμπίπτει ἡ διορθόδοξος ἀλληλογραφία ἐπὶ Ἰωακείμ Γ' (1902-1904), ὅπου μετὰ πολλῆς ἀγάπης καὶ κατανόησεως τίγεται τὸ θέμα τῶν σχέσεων ἡμῶν μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν.

γ') Ἀπὸ τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου καὶ ἐξῆς (1914-1918).

Εἰς τὰς δύο ταύτας Ἐκκλησίας διακρατεῖται θερμὸς ὁ πόθος πρὸς συνεργασίαν δι' ἐπισήμων διακηρύξεων, ἀλληλογραφίας, ἐπισκέψεων, θεολογικῶν συναντήσεων, προσφορᾶς ὑποτροφιῶν, συγγραφῆς συγγραμμάτων, κ.ἄ.

Εἰς τὰ συνέδρια τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, ἀπὸ τοῦ 1920 καὶ ἐξῆς, ὑπάρχει μία συνεργασία μεταξὺ τῶν ἐκπροσώπων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Κατόπιν τῆς πρωτοβουλίας τῶν Ὁρθόδοξων, Ὁρθόδοξοι καὶ Παλαιοκαθολικοὶ συνηντήθησαν ἰδιαιτέρως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ προκαταρκτικοῦ συνεδρίου Πίστεως καὶ Τάξεως εἰς τὴν Γενεύην τὸ 1920. Οἱ Ὁρθόδοξοι προέβαλον ὠρισμένας ἐρωτήσεις ἐπὶ ζητημάτων χωριζόντων τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Οἱ Παλαιοκαθολικοὶ εἶπον ὅτι ἀναγνωρίζουν εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὴν ἀναμφισβήτητον Ὁρθοδοξίαν, ὅτι διακατέχει ἐκείνη τὰς διδασκαλίας τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας καὶ ὅτι ἐπιθυμοῦν διακαῶς τὴν μετ' ἐκείνης ἔνωσιν.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Α' παγκοσμίου συνεδρίου Πίστεως καὶ Τάξεως εἰς τὴν Λωζάννην (1927), πρωτοβουλία τοῦ Θυατείρων Γερμανοῦ, διοργανώθη τὴν 19ην Αὐγούστου 1927 κοινὴ σύσκεψις Ὁρθόδοξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν εἰς τὴν Λωζάννην. Παρεκλήθησαν οἱ Παλαιοκαθολικοὶ ἀντιπρόσωποι ὅπως ἀναπτύξουν συντόμως τὰς διδασκαλίας των περὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἱερωσύνης, συμβόλων καὶ μυστηρίων καὶ περὶ τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων. Οὗτοι ἐβεβαίωσαν ὅτι προέβησαν ἤδη εἰς τὴν ἐκ τοῦ συμβόλου ἀπάλειψιν τῆς προσθήκης «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ». Ἀπεφασίσθη ὁ καθορισμὸς τῆς μικτῆς δογματικῆς ἐπιτροπῆς μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Ἡ διορθόδοξος ἐπιτροπὴ τοῦ Ἀγίου Ὁρους (1930) καθώρισε τὰς

σχέσεις τῆς Ὁρθοδοξίας μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν ὡς «σχέσεις ἐν πνεύματι ἀγάπης».

Σπουδαῖον γεγονός τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἡ συνδιάσκεψις τῆς μικτῆς θεολογικῆς ἐπιτροπῆς Ὁρθόδοξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν, ἡ συγκληθεῖσα, κατόπιν τῆς πρωτοβουλίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, εἰς τὴν Βόννην, 27-28 Ὀκτωβρίου 1931, μὲ πρόεδρον τῆς ὀρθόδοξου ἀντιπροσωπείας τὸν Θυατεῖρων Γερμανόν. Ἐδῶ συνεζητήθησαν διάφορα θέματα:

1. Μνημεῖα τῆς διδασκαλίας τῆς παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. 2. Σύμβολα. 3. Ἱερὰ Παράδοσις. 4. Κανὼν τῆς Ἀγίας Γραφῆς. 5. Κανόνες. 6. Γάμος τῶν κληρικῶν. 7. Ἡθὴ καὶ νόμιμα. 8. Ἡ ἔννοια τοῦ ὅρου Ἐκκλησία. 9. Μυστήρια. 10. Ἑσχατολογία. 11. Προσκύνησις, Ἱερὰ Εἰκόνες. 12. Λείψανα. 13. Νηστεία. 14. Ἀποστολικὴ Διαδοχὴ. Εἰς πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἐπῆλθε σημαντικὴ συμφωνία. Τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἀσφαλῶς ἐνδιαφέρει καὶ ἡ μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ Παλαιοκαθολικῶν ἐπιτευχθεῖσα μυστηριακὴ κοινωνία (1931).

Εἰς τὸν κατάλογον θεμάτων τῆς Α' Ρόδου (1961) τὸ θέμα τῶν σχέσεων μετὰ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν διευτυπώθη ὡς ἀκολουθῶς: «V.E. — Προώθησις τῶν μετ' αὐτῶν σχέσεων ἐν τῷ πνεύματι τῶν μέχρι σήμερον γενομένων θεολογικῶν συζητήσεων καὶ τῶν ἐκδηλωθεισῶν διαθέσεων καὶ τάσεων αὐτῶν πρὸς ἑνωσιν μετὰ τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας».

Κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Οὐτρέχτης Ἀνδρέου Ρίγκελ εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον (1962) συνεφωνήθη ἡ σύστασις μικτῆς θεολογικῆς ἐπιτροπῆς.

Ἡ Γ' Ρόδου (1964) ἀπεφάσισε τὴν ἄμεσον σύστασιν διορθόδοξου θεολογικῆς ἐπιτροπῆς, τὴν προπαρασκευῇ τῶν ὀρθόδοξων θέσεων καὶ τὴν ἑναρξιν, μετ' ἀντιστοίχου ἐπιτροπῆς τῶν Παλαιοκαθολικῶν, τῶν συνομιλιῶν. Ἡ διορθόδοξος θεολογικὴ ἐπιτροπὴ διαλόγου μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν συνῆλθεν:

α') εἰς τὸ Βελιγράδιον, Γιουγκοσλαβίας, 1-15 Σεπτεμβρίου 1966.

β') εἰς Σαμπεζύ, 16-24 Ὀκτωβρίου 1970.

γ') εἰς τὴν Βόννην, Γερμανίας, 19-20 Ἀπριλίου 1971.

Ἡ παράλληλος ἐπιτροπὴ τῶν Παλαιοκαθολικῶν συνῆλθε μίαν φορὰν, εἰς τὴν Βόννην, 19-20 Ἀπριλίου 1971.

Αἱ ἐπιτροπαὶ αὗται ἐθεώρησαν ληξάν τὸ ἔργον των καὶ ἀπεφάσισαν τὴν ἑναρξιν τοῦ ἐπισήμου θεολογικοῦ διαλόγου.

Οὕτω συνῆλθεν ἡ προπαρασκευαστικὴ μικτὴ ὀρθόδοξοπαλαιοκαθολικὴ θεολογικὴ ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ διαλόγου μετὰ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν:

α') εἰς τὰς Ἀθήνας, Ἑλλάδα, τὸ 1973,

β') εἰς τὴν Λουκέρνην τῆς Ἑλβετίας, τὸ 1974 διὰ νὰ προετοιμάσῃ τὸ ἔδαφος διὰ τὰ περαιτέρω.

Τέλος ἡ Α' συνεδρία τῆς μικτῆς ὀρθοδοξοπαλαιοκαθολικῆς θεολογικῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ὀρθοδόξου καὶ παλαιοκαθολικῆς συνῆλθεν ἀπὸ 20-28 Αὐγούστου 1975 εἰς Σαμπεζὺ τῆς Γενεύης.

3. Ὁρθοδοξία-Ρωμαιοκαθολικισμός.

α') Οἱ Βυζαντινοὶ Χρόνοι.

Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ σχέσεις μεταξὺ Ρώμης καὶ ΚΠόλεως, Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως κατέρχονται εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐκκλησιολογικῶς ἡ Ρώμη, ὅπως καὶ ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, πιστεύει ὅτι εἶναι ἡ Μία Ἐκκλησία τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως. Μετὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἡ ὀρθόδοξος [Ἐκκλησία] ἐθεωρεῖτο σχισματικὴ Ἐκκλησία, ἡ δὲ ἔνωσις θὰ ἐπετελεῖτο διὰ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῆς εἰς τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν. Χρονικοὶ σταθμοὶ τοῦ μεγάλου σχίσματος μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως θεωροῦνται τὸ ἔτος 867 ἐπὶ τοῦ ΚΠόλεως Φωτίου Α' καὶ τὸ 1054 ἐπὶ τοῦ ΚΠόλεως Μιχαήλ Α' τοῦ Κηρουλαρίου, ὅτε ἀντηλλάγησαν οἱ ἐκατέρωθεν ἀναθεματισμοί. Συνηθίζομεν ὅπως ἐκλαμβάνωμεν τὸ 1054 ὡς τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὅποιον διεκόπη ὀριστικῶς ἡ εἰς τὰ μυστήρια κοινωνία μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιαστικῶν τμημάτων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, καὶ ἐπῆλθεν ἀκολούθως τὸ μέγα σχίσμα. Τοῦτο δυστυχῶς δὲν ἔσχε τὴν θετικὴν αὐτοῦ λύσιν μέχρι σήμερον.

Πολλοὶ καὶ ποικίλοι ὑπῆρξαν οἱ συντελεσταὶ τοῦ σχίσματος. Ὀφείλονται οὗτοι εἰς λόγους ἱστορικοὺς, πολιτικοὺς, γεωγραφικοὺς, πολιτιστικοὺς, γλωσσικοὺς, ψυχολογικοὺς κ.λπ., δηλαδὴ ἐξωτερικοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς θεολογικοὺς τοιοῦτους. Ὡς κυριώτεροι θεολογικοὶ παράγοντες θεωροῦνται ἡ προσθήκη τοῦ «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ» εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ἡ περὶ τοῦ πρωτείου καὶ τοῦ ἀλαθήτου τοῦ πάπα διδασκαλία.

Ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς, εὐθὺς μετὰ τὸ 1054 ἤρχισαν νὰ καταβάλλωνται προσπάθειαι καὶ νὰ γίνωνται ἀπόπειραι πρὸς ἐπανένωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Εἰς αὐτάς συμμετεῖχον τρεῖς παράγοντες: α') Οἱ πάπαι. β') Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου. γ') Ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, διαιρεθεῖσα εἰς δύο μερίδας, τῶν ἐνωτικῶν καὶ τῶν ἀνθενωτικῶν.

Διάφορα μέσα ἐτέθησαν εἰς ἐφαρμογὴν. Αἱ ἐπισκέψεις. Αἱ συνομιλίες. Ἡ ἀλληλογραφία. Αἱ συγγραφαί. Αἱ ἐνωτικαὶ σύνοδοι, κυριώτεροι τῶν ὁποίων ὑπῆρξαν: τῆς Βάρης (1098), τοῦ Λατερανοῦ (1215), τῆς Νικαίας-Νυμφαίου (1234), τῆς Λυῶνος (1274) καὶ τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας (1438-1439). Ἡ ἀναγκαστικὴ ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία. Αἱ ἀτομικαὶ προσελύσεις εἰς τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ ἐγκατάστασις μονίμων λατινικῶν πατριαρχείων καὶ λατινικῆς ἱεραρχίας ἐντὸς τοῦ κλίματος τῶν πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ ἐγκαθίδρυσις τῶν πάσης φύσεως μορφῶν τῆς οὐνίας εἰς αὐτά.

β') Μετά την "Αλωσιν (1453 - Κ' αιών).

Ἀπὸ τοῦ 1453 ἐκλείπει ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ. Αἱ ἐνωτικαὶ προσπάθειαι δὲν χρησιμοποιοῦν ἀπ' εὐθείας τὴν πολιτικὴν, ἀλλὰ τὸ θεῖον κήρυγμα, τὰ μυστήρια, τὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν φιλανθρωπίαν καὶ ἀποβλέπουν κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν ὁρθόδοξον λαὸν καὶ τὸν ὁρθόδοξον ἐπίσκοπον. Τίθεται εἰς ἐφαρμογὴν ὁ προσηλυτισμὸς τῶν Ὁρθοδόξων. Ἡ Ρώμη ἐχρησιμοποίησεν ἐπίσης: α') τὸ τάγμα τῶν Ἰησουιτῶν, β') τὸ κολλέγιον τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου (1577), γ') τὴν ἐπιτροπὴν τῆς Προπαγάνδας (1622) καὶ τὴν ἰδιαίτεραν ἀπὸ τοῦ 1917 ἐπιτροπὴν ὑπὲρ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ δ') τὴν Οὐνίαν.

Τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἐτελεῖτο ἐνίοτε ἡ κοινωνία εἰς τὰ μυστήρια καὶ τὴν λατρευτικὴν ζωὴν, ἐνῶ τοὺς αἰῶνας ΙΗ'-ΙΘ' θὰ ἐπικρατήσῃ τὸ πνεῦμα τῆς πολεμικῆς. Ἐλεγε τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης. Ἴσως ἡ Ρώμη νὰ μὴ ἔβλεπε μὲ καλὸν ὄμμα τὰς διμερεῖς ἐπαφὰς τῶν Ὁρθοδόξων μὲ ἄλλας Ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι πιθανῶς ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως νὰ συνίστανται μέτωπον κατ' ἐκείνης. Ἐπεκράτει ἄγνοια ἐκατέρωθεν.

γ') Κ' αἰών.

Κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν εἶναι δυνατὸν νὰ χωρισθοῦν εἰς δύο περιόδους:

Α'. Μέχρι τοῦ πάπα Ἰωάννου ΚΓ' (1958-1963) καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου (1948-1972), καὶ

Β'. Μετὰ ταῦτα.

Α'. Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον ἐσυνεχίζοντο, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, τὰ ὅσα ἐλέχθησαν προηγουμένως. Ἐπὶ πλέον ἐπίσημοι ἐκκλησιαστικαὶ σχέσεις δὲν ὑφίσταντο. Τυπικαί, ἐνίοτε δὲ καὶ πλέον θερμαὶ σχέσεις τῶν κατὰ τόπους ἀντιπροσώπων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῶν θεολόγων καὶ τῶν πιστῶν συνηγνόντο. Ἐνίοτε εἰς συνέδρια παρευρίσκοντο μέλη τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἐξεδίδοντο δὲ ἀπὸ κοινοῦ συγγράμματα θεολογικά, καὶ ἄλλα. Θεολόγοι ὁρθόδοξοι παρηκολούθουν μαθήματα εἰς ρωμαιοκαθολικὰς σχολὰς. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀντετίθετο εἰς τὸν προσηλυτισμόν.

Εἰς τὴν ἐπὶ Ἰωαννίμ Γ' ἀλληλογραφίαν (1902-1904) ἐγένετο λόγος περὶ τῶν σχέσεων τῶν ὁρθοδόξων πρὸς τὴν ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἐπιτελουμένου προσηλυτισμοῦ. Εἰς τὴν διορθόδοξον ἐπιτροπὴν τοῦ Ἁγίου Ὁρους (1930) αἱ πρὸς τοὺς ρωμαιοκαθολικοὺς σχέσεις τῶν Ὁρθοδόξων ἐχαρακτήρισθησαν ὡς σχέσεις ἀμύνης. Εἰς δὲ τὴν σύσκεψιν τῆς Μόσχας (1948) μία ἐκ τῶν τεσσάρων ἀποφάσεων ἀφεώρα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, τῆς ὁποίας αἱ μέθοδοι κατεδικάσθησαν.

Ἡ παρουσία τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν, ἀπὸ τοῦ

1920 καὶ ἐξῆς, παρηκολουθεῖτο μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ ἐξελαμβάνετο ἀπὸ μέρους τῶν ρωμαιοκαθολικῶν συγγραφέων ἡ κύκλων καὶ ὡς μία μαρτυρία τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Β'. Μετὰ ταῦτα.

Ἡ ἀποκατάστασις τῶν σχέσεων Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Ὁρθοδόξων καὶ ἡ ταχεῖα ἐξέλιξις αὐτῶν εἶναι ἐν σύγχρονον φαινόμενον, τὸ ὅποιον ἐκτυλίσσεται πρὸ ἡμῶν. Συνηθίζομεν νὰ λέγωμεν ὅτι ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ἔλαβε χώραν ἐπὶ τοῦ πάπα Ἰωάννου ΚΓ' καὶ τοῦ πατριάρχου Ἀθηναγόρου, καὶ ἔκτοτε συνεχίζεται.

Ὡς αἷτια διὰ τὴν ἀλλαγὴν ταύτην εἶναι δυνατόν ὅπως θεωρηθοῦν: α') Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέται τῶν ἀντιστοίχων Ἐκκλησιῶν καὶ μία ὁμὰς ρωμαιοκαθολικῶν εἰδικῶν ἐπὶ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς. β') Ἡ γενικὴ τάσις τῆς ἀναεώσεως τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας. γ') Τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν. δ') Ἡ πνοὴ τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

Τὸ ἔτος 1952 ὁ ΚΠόλεως Ἀθηναγόρας ἐπεσκέφθη ἐπισήμως εἰς τὴν ἔδραν αὐτοῦ, διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν ἱστορίαν, τὸν εἰς τὴν Πόλιν ἀποστολικὸν ἀντιπρόσωπον, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνταπέδωκε τὴν ἐπίσκεψιν. Ἐκτοτε ἀνταλλάσσονται τοιαῦται ἐπισκέψεις ἐνταῦθα καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν (Ρώμη καὶ ἀλλαχοῦ). Τὸ μετὰ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν κλίμα ἤρχισε νὰ θερμαίνεται μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν θερμῶν μηνυμάτων μετὰ τοῦ Ἰωάννου ΚΓ' (Χριστούγεννα 1958) καὶ τοῦ Ἀθηναγόρου (Νέον Ἔτος 1959).

Ἡ συνεργασία ἀνεπτύχθη ἀκόμη περισσότερον καὶ ἐπὶ τοῦ πάπα Παύλου ΣΤ' (1963-1978), ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποῦ ἤρχισε μία ἐπίσημος καὶ τακτικὴ ἀλληλογραφία μετὰ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ἱστορικὴ θὰ παραμείνῃ ἡ εἰς τοὺς ἀγίους Τόπους συνάντησις τοῦ Παύλου ΣΤ' μετὰ τὸν Ἀθηναγόραν, κατὰ Ἰανουάριον 1964. Μετὰ ταῦτα δέον νὰ σημειωθῇ ἡ ἐπίσημος ἐπίσκεψις εἰς τὸ Φανάριον τοῦ Αὐγουστίνου καρδινάλιου Μπέα, προέδρου τῆς γραμματείας ἐπὶ τῆς ἐνότητος (2-4 Ἀπριλίου 1965). Ἐτερον σημαντικὸν γεγονός εἰς τὰς ἐκατέρωθεν σχέσεις εἶναι ἡ ταυτόχρονος ἄρσις ἀπὸ τῆς μνήμης καὶ ἐκ μέσου τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἀναθεμάτων τοῦ 1054 εἰς τὴν Ρώμην καὶ τὸ Φανάριον τὴν 7ην Δεκεμβρίου 1965. Κορύφωμα τούτων ὑπῆρξεν ἡ ἀνταλλαγὴ ἐπισκέψεων ἐπὶ ἀνωτάτου ἐπιπέδου, ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Παύλου ΣΤ' εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἡ ἀντεπίσκεψις τοῦ Ἀθηναγόρου εἰς τὴν Ρώμην (1967) καὶ τοῦ πάπα Ἰωάννου Παύλου (1978) εἰς τὸ Φανάριον τὸ 1979.

Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὰς εὐρύτερας σχέσεις τῶν ρωμαιοκαθολικῶν πρὸς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Καὶ κατὰ πρῶτον, ἐντὸς τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ΠΣΕ εἰς τὴν Ρόδον (19-27 Αὐγούστου 1959) ἐγένετο μία ἀνεπίσημος συνάντησις, τὴν 21ην Αὐγούστου 1959, τῶν εἰς αὐτὴν παρόντων ὀρθοδόξων ἀντιπροσώπων μετὰ ρωμαιοκαθολικῶν κληρικῶν, οἱ ὅποιοι εὐρίσκοντο ἐκεῖ ὑπὸ τὴν ιδιότητα τῶν παρατηρητῶν ἢ τῶν ἐκπροσώπων τοῦ τύπου. Εἶδομεν προηγουμένως τὴν σύγκλησιν παρομοίων συνεδρίων μετὰ τῶν ὀρθοδόξων καὶ μελῶν Ἐκκλησιῶν τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ τοῦ ΠΣΕ. Ἡ εἰς τὴν Ρόδον συνάντησις διέφερε κατὰ τοῦτο ἀκριβῶς τὸ σημεῖον, ὅτι οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ ἐκπρόσωποι δὲν ἀνῆκον εἰς Ἐκκλησίαν-μέλος τοῦ ΠΣΕ. Κατ' αὐτὴν οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ ἐπρότεινον μίαν συνάντησιν θεολογικὴν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐντὸς τοῦ 1960, διὰ τὴν μελέτην ὠρισμένων θεμάτων καὶ μάλιστα τοῦ περὶ τῆς θέσεως τῶν ἐπισκόπων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ συναντήσεις κληρικῶν-ιεραρχῶν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ ἀνταλλαγὴν ἐπισκέψεων. Κατ' αὐτὴν ὠρίσθη μία μικρὰ ἐπιτροπὴ ἐκ ρωμαιοκαθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων διὰ τὰ περαιτέρω. Ἡ περὶ τῆς συναντήσεως ταύτης εἵδῃσις μετεδόθη ἀστραπιαίως διὰ τῶν μέσων ἐπικοινωνίας εἰς ὀλόκληρον τὸν κόσμον καὶ διηγέρθη μέγας σάλος. Οἱ ἰθύνοντες τοῦ ΠΣΕ ἐθεώρησαν τὸ διάβημα τῶν ρωμαιοκαθολικῶν ὡς κατάχρησιν τῆς φιλοξενίας των πρὸς τὸ ΠΣΕ. Τελικῶς ὅμως ἡρέμησαν τὰ πνεύματα.

Ἡ ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἤρχιζεν ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου ΚΓ' καὶ ἐξῆς νὰ ἀλλάσῃ στάσιν ἔναντι τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ τοῦ ΠΣΕ. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον πληθύνονται οἱ τομεῖς συνεργασίας τῆς Ρώμης, χωρὶς νὰ ἔχῃ γίνῃ ἀκόμη μέλος, μετὰ τοῦ ΠΣΕ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου συνεργάζονται αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι.

Καὶ αἱ τρεῖς πανορθόδοξοι διασκέψεις τῆς Ρόδου (1961, 1963, 1964) ἔθιξαν κατὰ τὸν ἓνα ἢ ἄλλον τρόπον τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Ὀρθοδόξων.

Εἰς τὸν κατάλογον θεμάτων τῆς Α' Ρόδου (1961) τὸ θέμα τῶν σχέσεων ἐμφανίζεται ὡς ἐξῆς: «V.Γ. — α') Μελέτη τῶν μετὰ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν σημείων. β') Καλλιέργεια σχέσεων ἐν τῷ πνεύματι τῆς κατὰ Χριστὸν ἀγάπης, λαμβανομένων ἰδίᾳ ὑπ' ὄψιν τῶν ὑπὸ τῆς Πατριαρχικῆς Ἐγκυκλίου τοῦ 1920 προβλεπομένων σημείων». Εἰς τὴν Β' διάσκεψιν (1963) ἀπεφασίσθη ὅπως προταθῇ εἰς τὴν ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν διάλογος «ἐπὶ ἴσοις ὅροις». Ἡ Γ' διάσκεψις (1964) ἐπανάλαβε τὴν ὡς ἂν ἐπιθυμίαν μὲ τὴν προϋπόθεσιν «τῆς δεούσης προπαρασκευῆς καὶ τῆς δημιουργίας τῶν καταλλήλων συνθηκῶν». Μερικαὶ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι ἀπέστειλαν ἐπισήμους παρατηρητὰς εἰς τὴν Β' βατικανὴν σύνοδον (1962-1965). Ἡ Δ' διάσκεψις τοῦ Σαμπεζῦ (1968) ἀπεφάσισεν ὅπως συντονισθοῦν αἱ μετὰ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπαφαί πρὸς τελικὴν ὑπερπήδησιν τῶν δυσχερειῶν δι' ἓνα καρποφόρον θεολογικὸν διάλογον.

Ἡ Β' βατικανὴ σύνοδος (1962-1965) κατέχει ἰδιαιτέραν θέσιν καὶ

εἰς τὰς σχέσεις Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Ὁρθοδόξων. Αὕτη θεωρεῖται ΚΑ' οἰκουμενικὴ σύνοδος τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Οἱ Ὁρθόδοξοι παρέστησαν ἐκεῖ ὡς ἐπίσημοι παρατηρηταί. Ἰδιαιτέρον συνοδικὸν κείμενον περὶ τῶν Ὁρθοδόξων δὲν ὑπάρχει. Τὰ δύο διατάγματα: α') περὶ τῶν Ἀνατολικῶν Καθολικῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ β') περὶ Οἰκουμενισμοῦ, ὁμιλοῦν ἰδιαιτέρως περὶ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, ἡ δὲ δογματικὴ διάταξις περὶ τῆς Ἐκκλησίας καθίσταται βοηθητικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Πρὸς τὴν σύνοδον ταύτην συνδέεται ἡ γραμματεία πρὸς προαγωγὴν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος (1960/1965), ἡ ὁποία εἶναι τὸ συντονιστικὸν ὄργανον τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἐνότητος.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἑναρξιν τοῦ ἐπισήμου θεολογικοῦ διαλόγου τῶν ρωμαιοκαθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων. Περὶ τὸ τέλος τοῦ 1975 καθωρίσθη ἡ διορθόδοξος τεχνικὴ θεολογικὴ ἐπιτροπὴ διὰ τὴν προετοιμασίαν τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου μετὰ τῆς Ρώμης ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς. Ἀρχὰς δὲ τοῦ 1976 ἡ ἀντίστοιχος ρωμαιοκαθολικὴ ἐπιτροπὴ. Ἡ μὲν διορθόδοξος αὕτη ἐπιτροπὴ συνῆλθε τρεῖς φορές εἰς Σαμπεζύ: α') Ἰούνιος 1977. β') Νοέμβριος 1977. γ') Ἰούνιος 1978. Ἡ δὲ ρωμαιοκαθολικὴ ἐπιτροπὴ εἰς τὴν Ρώμην: α') Ὀκτώβριος 1976. β') Μάιος 1978.

Ἡ ἐκ τῶν ὡς ἄνω δύο ἐπιτροπῶν καταρτισθεῖσα μικρὰ συντονιστικὴ ὁμάς συνῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην, 29 Μαρτίου - 1 Ἀπριλίου 1978, καὶ ἐξήτασε τὰ μέχρι τότε πορίσματα τῆς ἐργασίας τῶν δύο ἐπιτροπῶν, ὑπέβαλε δὲ σχέδιον πρὸς ἑναρξιν τοῦ διαλόγου. Τέλος, ἡ μικτὴ ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου μετὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ρωμαιοκαθολικῆς καὶ ὀρθοδόξου συνῆλθεν τὴν 29 Μαΐου - 4 Ἰουνίου 1980 εἰς τὴν Πάτμον-Ρόδον καὶ τοιουτοτρόπως ἤρχισεν ὁ ἐπίσημος θεολογικὸς διάλογος μετὰ τῶν δύο καθολικῶν Ἐκκλησιῶν.

Θεολογικοὶ διάλογοι ἐγένοντο καὶ γίνονται καὶ ἐπὶ στενωτέρου γεωγραφικοῦ ἐπιπέδου μετὰ τῶν κατὰ τόπους ρωμαιοκαθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Αἱ συνδιασκέψεις μετὰ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ὀρθοδόξων εἰς τὰς ΗΠΑ συνιστοῦν τὸν πρῶτον ἐπίσημον θεολογικὸν διάλογον μετὰ τῶν δύο οἰκογενειῶν (1966 καὶ ἐξῆς) καὶ παρέχουν ἕν πρωτοποριακὸν σχέδιον διὰ τὸν διεθνῆ διάλογον.

Παρόμοιος διάλογος ἐπιτελεῖται μετὰ τῆς ρωσικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Βατικανοῦ, καὶ τῶν ἐκπροσώπων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν εἰς τὴν Γερμανίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἑλβετίαν. Κατ' ἔτος ἀνταλλάσσονται ἐπισκέψεις μετὰ τῶν Βατικανοῦ καὶ τοῦ Φαναρίου, εἰς Ρώμην τὴν 29ην Ἰουνίου ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ εἰς τὸ Φανάριον τὴν 30ην Νοεμβρίου, ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, κατὰ τὰς ὁποίας δίδεται ἡ εὐκαιρία ἀνταλλαγῆς σκέψεων.

4. Ὁρθοδοξία-Λουθηρανισμός.

α') Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ Κ' αἰῶνος.

Ὁ Προτεσταντισμός, ὡς μία κίνησις προελθοῦσα ἀπὸ τοὺς κόλπους τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, δὲν ἐνδιέφερεν ἀμέσως τοὺς Ὁρθοδόξους. Οὐτε καὶ λόγοι γειτονίας ἢ πολιτικῆς ἐξαρτήσεως, ἐκτὸς τῆς Πολωνίας, ἔφερον ἐπὶ τὸ αὐτὸ τοὺς δύο κόσμους. Γενικῶς εἰπεῖν ἄγνοια ἐπεκράτει εἰς τοὺς Διαμαρτυρομένους διὰ τὰ καθ' ἡμᾶς πράγματα, καθὼς καὶ ἀντιστοίχως.

Οἱ Προτεστάνται εἰς τὸν ἀγῶνά των κατὰ τῆς Ρώμης προσεπάθουν ὅπως λάβουν μὲ τὸ μέρος των τοὺς Ὁρθοδόξους. Διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων τούτων ἐχρησιμοποιοῦν τὰς εἰς τὴν Ἀνατολὴν διπλωματικὰς ἀποστολάς, τοὺς εἰς αὐτάς ὑπηρετοῦντας πρεσβυτέρους, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ἀλληλογραφίαν, τὰς ἐκδόσεις καὶ τὰς ἐπαφάς, προσωπικὰς ἢ ἐκκλησιαστικὰς. Διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν σχεδίων τούτων, οἱ Ὁρθόδοξοι κρατοῦν στάσιν ἐπιφυλάξεως, δέχονται καὶ συνάπτουν σχέσεις φιλικὰς μετὰ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ ἐκθέτουν τὰς ὀρθοδόξους διδασκαλίας ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς προτεσταντικὰς, καταδεικνύοντες συνάμα τὰς προτεσταντικὰς ἑτεροδιδασκαλίας. Τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα αἱ σχέσεις Προτεσταντῶν καὶ Ὁρθόδοξων φέρουν μᾶλλον μορφήν ἐπιστημονικὴν, χαρακτηρίζονται ὡς σοβαραὶ καὶ διαγράφουν τὴν γραμμὴν, τὴν ὁποίαν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσουν κατὰ τοὺς μετέπειτα αἰῶνας. Τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καὶ εὐρύτερον τῆς Ὁρθοδοξίας, καθίστατο αἰσθητὴ ἡ σύγκρουσις τῶν Λατίνων πρὸς τοὺς Προτεστάντας. Τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος οἱ Προτεστάνται, ὅπως καὶ οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ ἤρχισαν νὰ ἐπιδίδονται εἰς τὸν προσηλυτισμὸν τῶν Ὁρθοδόξων, χρησιμοποιοῦντες ἐκτὸς ἄλλων τὰς ἱεραποστολικὰς καὶ τὰς βιβλικὰς ἐταιρείας καὶ ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἵδρυσιν εὐαγγελικῶν προτεσταντικῶν κοινοτήτων. Οἱ Ὁρθόδοξοι, μὲ ἐπὶ κεφαλῇ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, εἰργάζοντο διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν τάσεων τούτων. Αἱ ἐκατέρωθεν σχέσεις ὡς ἐκ τούτου δὲν παρουσιάζοντο ὁμαλαὶ ἀλλὰ ἦσαν μᾶλλον τεταμέναι.

Ἡ πρώτη ἐπίσημος ἐπαφὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μετὰ τῶν Λουθηρανῶν ἔλαβε χώραν μετὰ τοῦ Μελάγχθονος καὶ τοῦ διακόνου Δημητρίου τοῦ Μυσοῦ, ὁ ὁποῖος ἦλθεν εἰς τὴν Βιττεμβέργην τὸ 1559 ἀπὸ μέρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωάσαφ Β', διὰ νὰ λάβῃ ἄμεσον γνῶσιν τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Ὁ Μυσὸς ἐπιστρέφων ἐκόμισε πρὸς τὸν πατριάρχην τὴν ἐλληνικὴν μετάφρασιν τῆς αὐγουσταίας ὁμολογίας. Δὲν φαίνεται νὰ ἐδόθῃ συνέχεια εἰς τὴν ἐπαφὴν ταύτην. Δευτέρα σοβαρὰ ἀπόπειρα θεωρεῖται ἡ ἀλληλογραφία τοῦ ΚΠόλεως Ἱερεμίου Β' τοῦ Τρανοῦ μετὰ τῶν θεολόγων τῆς Τυβίγγης (1573-1581), κατὰ τὴν ὁποίαν ἐθίγησαν τὰ σπουδαιότερα δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ Ἱερεμίας εἶχεν ὡς κριτήριον τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν ἰ. Παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἀπέρριπτον οἱ Προτεστάνται. Παρὰ τὴν ἐπελ-

θοῦσαν εἰς μερικά σημεῖα συμφωνίαν, οὐσιαστικά ἀνεφάνησαν αἱ διαφοραί· Ἡ σημασία τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης ὑπῆρξε μεγάλη, διότι διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν ἱστορίαν Ὁρθόδοξοι καὶ Προτεστάνται ἀντιμετώπιζον ἀλλήλους ἀπὸ ἐπιστημονικῆς θεολογικῆς σκοπιᾶς. Αὗται ἐκλαμβάνονται ὡς μία ἀφετηρία δι' ὅλας τὰς μετέπειτα συναντήσεις καὶ τοὺς διαλόγους μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Μία τραγική μορφή εἰς τὸν τομέα τοῦτον ὑπῆρξεν ὁ ΚΠόλεως Κύριλλος Α' ὁ Λούκαρις (1572-1638), μετὰ τὴν προτεσταντίζουσαν ὁμολογίαν του, ὁ ὁποῖος εἶναι δυνατόν ὅπως κατανοηθῇ καλύτερον μέσα εἰς τὰ εὐρύτερα πλαίσια τῶν συγκρούσεων διὰ τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν μεταξὺ Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Προτεσταντῶν.

Διάφοροι σύνοδοι, συγκληθεῖσαι τὸν ΙΖ' αἰῶνα εἰς τὴν Πόλιν μας, ἡσχολήθησαν μετὰ τὸν Προτεσταντισμὸν καὶ ἐξέδωσαν ὀρθόδοξα συμβολικά κείμενα.

β') Κ' αἰών.

Τὰς ἐκ νέου σχέσεις τῶν δύο Παραδόσεων ἐγκαινιάζει ἀρχὰς τοῦ Κ' αἰῶνος ὁ ΚΠόλεως Ἰωακείμ Γ' διὰ τῆς διορθοδόξου αὐτοῦ ἀλληλογραφίας (1902-1904), ἐνθα ἐθίγετο τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς Προτεστάντας καὶ ὁ ὑπ' αὐτῶν ἐπιτελούμενος προσηλυτισμός. Ἡ δευτέρα ἐγκύκλιος τοῦ αὐτοῦ πατριαρχείου τὸ 1920 πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, καταδικάζουσα καὶ τὸν προσηλυτισμὸν, ἐνδιέφερε καὶ τὸν προτεσταντικὸν κόσμον.

Τὸ θέμα τοῦ προσηλυτισμοῦ ἐφέρετο εἰς τὸ προσκήνιον ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων εἰς τὰ συνέδρια τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, εἰς τὰ ὅποια παρίστανται οὗτοι ἀπὸ τοῦ 1920 μέχρι σήμερον. Διὰ τῆς κινήσεως ταύτης αἱ σχέσεις ὀρθοδόξων καὶ προτεσταντῶν κατέστησαν φιλικαί, ὑπαρχούσης στενῆς συνεργασίας εἰς τὸν πρακτικὸν τομέα. Ἐνῶ ἡ ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία παρέμενεν ἐκτὸς τῆς κινήσεως ταύτης, ὀρθόδοξοι καὶ προτεστάνται εὐρέθησαν κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα ἐντὸς μιᾶς νέας μορφῆς ὀργανωμένης συνεργασίας καὶ θεολογικοῦ διαλόγου διὰ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως.

Ἡ ἐπιτροπὴ Πίστεως καὶ Τάξεως τοῦ ΠΣΕ ἔφερε δύο φορές ἰδιαιτέρως τοὺς ὀρθοδόξους καὶ τοὺς διαμαρτυρομένους θεολόγους, α') εἰς Ἀθήνας, Ἑλλάδα τὸ 1959, καὶ β') εἰς Μόντρεαλ Καναδᾶ τὸ 1963. Ὑπὸ τῆς διορθοδόξου ἐπιτροπῆς τοῦ ἁγίου Ὁρους (1930) αἱ σχέσεις πρὸς τὸν Προτεσταντισμὸν καθωρίσθησαν ὡς σχέσεις προφυλάξεως καὶ ἀμύνης.

Εἰς τὸν κατάλογον τῆς Α' Ρόδου (1961) ἀναγινώσκομεν: «V.Δ. Ὁρθοδοξία καὶ αἱ ἐκ τῆς Μεταρρυθμίσεως Προελθοῦσαι Ἐκκλησίαι-Ὁμολογίαι: α') Αἱ Ὁμολογίαι αἱ ἀπώτερον πρὸς τὴν Ὁρθοδόξιν κείμεναι: 1. Λουθηρα-

νισμός. 2. Καλβινισμός. 3. Μεθοδισταί. 4. Λοιπαί Προτεσταντικά 'Ομολογία»..

Εἰς τὴν Δ' εἰς Σαμπεζὺ πανορθόδοξον διάσκεψιν (1968) ἐθίγη τὸ θέμα τοῦ μετὰ τῶν Λουθηρανῶν διαλόγου (11,5), τιθεμένου τούτου εἰς τὰ εὐρύτερα δυνατὰ πλαίσια. Προτείνεται: α') ἡ ἐναρξὺς ἐπαφῶν μεταξὺ 'Ορθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν. β') ὅπως ὁ διάλογος διεξαχθῇ μεταξὺ τῆς ὀρθοδόξου 'Εκκλησίας καὶ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς 'Ομοσπονδίας. γ') ἡ ἀνάθεσις εἰς ὀρθοδόξους θεολόγους τῆς μελέτης τοῦ προβλήματος τοῦ διαλόγου τούτου, καὶ δ') ὅταν ταῦτα συντελεσθοῦν, συνέλθῃ εἰδικὴ διορθόδοξος θεολογικὴ ἐπιτροπὴ πρὸς προετοιμασίαν καὶ διεξαγωγὴν τοῦ διαλόγου.

Τὴν ἀπόφασιν περὶ διορισμοῦ διορθόδοξου θεολογικῆς τεχνικῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ διαλόγου μεταξὺ 'Ορθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν ἔλαβεν ἡ Α' προσυνοδικὴ πανορθόδοξος διάσκεψις εἰς Σαμπεζὺ τὸν Νοέμβριον 1976. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη συνῆλθε τρεῖς φορές: α') Σικτούνα, Σουηδίας, 4-9 Νοεμβρίου 1978. β') Ἀννόβερν, Γερμανίας, 16-26 Σεπτεμβρίου 1979. γ') Ἰσλανδία, 6-13 Σεπτεμβρίου 1980.

Ἀφ' ἐτέρου ἡ παρομοία λουθηρανικὴ ἐπιτροπὴ συνῆλθεν: α') εἰς Σαμπεζὺ, 30 Ἀπριλίου-4 Μαΐου 1978. β') εἰς τὴν 'Ορθόδοξον Ἀκαδημίαν Κρήτης, 4-10 Μαρτίου 1980.

Τέλος, συνῆλθε διὰ πρώτην φοράν εἰς κοινὴν συνεδρίαν, 27 Αὐγούστου-4 Σεπτεμβρίου 1981, εἰς τὴν πόλιν Ἑσπόρ τῆς Φιλλανδίας ἡ μικτὴ ἐκ θεολόγων ἐπιτροπὴ διὰ τὸν διάλογον μεταξὺ τῆς 'Ορθοδόξου καὶ τῆς Λουθηρανικῆς 'Εκκλησίας, καὶ τοιουτοτρόπως ἤρχισεν ὁ ἐπίσημος μεταξὺ τῶν δύο 'Εκκλησιῶν θεολογικὸς διάλογος. Τὸν ἐπίσημον τοῦτον θεολογικὸν διάλογον μεταξὺ 'Ορθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν ἐβοήθησαν καὶ προελείανον κατὰ πολὺ καὶ αἱ κατὰ περιοχὰς καὶ περιόδους διμερεῖς σχέσεις καὶ διάλογοι μεταξὺ Λουθηρανῶν καὶ 'Ορθοδόξων. Ἡδὴ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σουηδίας Νάθαν Σόδερμπλομ καὶ τοῦ Θυατείρων Γερμανοῦ ἤρχιζαν αἱ ἐπαφαὶ μεταξὺ τῆς 'Εκκλησίας τῆς Σουηδίας καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Εἰς τὴν Φιλλανδίαν, μεταξὺ τῆς ἐκεῖ λουθηρανικῆς 'Εκκλησίας καὶ τῆς ρωσικῆς ὀρθοδόξου 'Εκκλησίας, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ὀρθοδόξου 'Εκκλησίας τῆς Φιλλανδίας. Εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ τὴν Ρουμανίαν, ἐπὶ ἐπιπέδου ἀκαδημαϊκοῦ. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν Γερμανίαν μεταξὺ τῆς ἐκεῖ λουθηρανικῆς 'Εκκλησίας καὶ τῆς ρωσικῆς ὀρθοδόξου 'Εκκλησίας. Εἰς τὴν δυτικὴν Γερμανίαν, αἱ σχέσεις τῶν δύο 'Εκκλησιῶν ἐκαλλιεργήθησαν κατὰ διαφόρους τρόπους εἰς τὸν πρακτικὸν τομέα διὰ τῆς παροχῆς ἀπὸ μέρους τῆς γερμανικῆς εὐαγγελικῆς 'Εκκλησίας ὑποτροφιῶν εἰς ὀρθοδόξους φοιτητάς, τῆς οἰκονομικῆς βοήθειας καὶ παντοιοτρόπου ἐνισχύσεως τῶν ἐλλήνων ὀρθοδόξων μεταναστῶν καὶ τῆς ἐνισχύσεως διαφόρων ὀρθοδόξων 'Εκκλησιῶν καὶ ἄλλων πνευματικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν κέντρων ἀνηκόντων εἰς τοὺς 'Ορθοδόξους. Ἡ ἰδίᾳ 'Εκκλησία

ἐπιτελεῖ διμερῆ θεολογικὸν διάλογον μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1969) καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσσίας (1959) καὶ (τῆς Ἐκκλησίας) τῆς Ρουμανίας. Εἰς τὰς ΗΠΑ ὁ διάλογος μεταξύ Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν ἤρχισε τὸ 1967 καὶ συνεχίζεται ἱκανοποιητικῶς.

5. Ὁρθοδοξία-Ἀρχαῖαι Ἀνατολικαὶ Ἐκκλησίαι.

α') Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ Κ' αἰῶνος. Βυζαντινοὶ Χρόνοι.

Αἱ κατὰ τὸ παρὸν ὑφιστάμεναι ἀπεσχισμέναι ἢ ἐλάσσονες ἢ ἀρχαῖαι ἀνατολικαὶ Ἐκκλησίαι ἀνάγουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὰς χριστολογικὰς ἐριδας τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς (Γ' εἰς τὴν Ἐφεσον 431, Δ' εἰς τὴν Χαλκηδὸνα 451, Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι). Αἱ Ἐκκλησίαι αὗται ἀνήκουν εἰς δύο διαφόρους παραδόσεις: α') Εἶναι οἱ Νεστοριανοὶ ἢ Ἀσσύριοι ἢ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὅποιοι, τονίζοντες ὑπερμέτρως τὸν χωρισμὸν τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης, κατηγοροῦντο ὡς μὴ δεχόμενοι τὴν πραγματικὴν ἑνωσιν εἰς ἓν πρόσωπον. β') Εἶναι οἱ οὕτω καλούμενοι Μονοφυσῖται, πρὸ ἢ ἀντὶ ἢ μετα-χαλκηδόνειοι, οἱ ὅποιοι, ἀντιτιθέμενοι εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Δ' εἰς τὴν Χαλκηδὸνα συνόδου (451), ἐτόνιζον τὴν θείαν εἰς τὸν Χριστὸν φύσιν καὶ ἐνεφανίζοντο ὡς ἀρνούμενοι τὴν πραγματικὴν ὑπαρξιν τῆς ἀνθρωπίνης Αὐτοῦ φύσεως. Εἰς τὴν ὁμάδα ταύτην κατατάσσονται οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Σύριοι μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτῶν Ἐκκλησίας τῶν νοτίων Ἰνδιῶν, οἱ Κόπται καὶ οἱ Αἰθίοπες. Ἔτερα αἵτια τοῦ ἀποχωρισμοῦ τῶν ὡς ἔνω θὰ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ἢ ἀντίθεσις πρὸς τὴν βυζαντινὴν πολιτείαν καὶ ἄλλοι λόγοι ἐξωτερικῆς φύσεως.

Μετὰ τὴν Δ' εἰς τὴν Χαλκηδὸνα οἰκουμενικὴν σύνοδον (451) κατεβλήθησαν πολλαὶ προσπάθειαι ἀπὸ μέρους τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἐνώσεως μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Μονοφυσιτῶν, διὰ τῆς ἐκδόσεως σχετικῶν διαταγμάτων εὐνοούντων τοὺς τελευταίους καὶ τῆς συγκλήσεως θεολογικῶν συνεδρίων μεταξύ τῶν δύο παρατάξεων.

Ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων εἰς συνεχῆ θεολογικὸν διάλογον μὲ τὴν βυζαντινὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν εὐρίσκετο ἡ ἀρμενικὴ [Ἐκκλησία], ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ συρο-ιακωβιτικὴ Ἐκκλησία. Ἀλλὰ διὰ τῆς διαλύσεως τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἐσταμάτησαν αἱ ἐκατέρωθεν ἐπαφαί, ἄνευ ὁποιουδήποτε ἀποτελέσματος.

Μεταβυζαντινοὶ Χρόνοι.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ μέχρι τοῦ Κ' αἰῶνος ἐλάχιστα ἦσαν αἱ σχέσεις τῶν Ὁρθοδόξων μὲ τὰς ἀρχαίας ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας. Ἐνῶ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα αἱ σχέσεις μεταξύ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀρμενίων ὑπῆρξαν ἐπὶ τι διάστημα τεταμέναι, λόγῳ τοῦ θέματος τῆς κυριαρχίας

τῶν ἱ. προσκυνημάτων, εἰς τὴν Πόλιν μας αἱ σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μετὰ τὴν ἀρμενικὴν Ἐκκλησίαν ἦσαν πάντοτε θερμαὶ καὶ φιλοφρονητικά.

Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν οἱ πατριάρχαι τῆς Ἀλεξανδρείας συνῆψαν σχέσεις μετὰ τῶν Κοπτῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον, θερμότερας δὲ τοιαύτας μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Αἰθιοπίας.

β') Κ' αἰών.

Τὸν Κ' αἰῶνα αἱ σχέσεις τῶν κατὰ τόπους ὀρθοδόξων [Ἐκκλησιῶν] μετὰ μιᾶς ἐκάστης τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν ἐμφανίζουσιν μίαν ἀξιόλογον ἐξέλιξιν. Αἱ ἐκδηλώσεις ἐγίνοντο διὰ τῶν προσωπικῶν σχέσεων τῶν πιστῶν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῆς ἀνταλλαγῆς πάσης φύσεως ἐπισκέψεων, μέχρι καὶ τῶν πρωθιεραρχῶν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, καὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐκδόσεως ἐπισήμων κειμένων, ὑπὸ τὸν τύπον τῶν κοινῶν ὁμολογιῶν, κοινῶν ἀνακοινωθέντων, εἴτε ἀπαγγελίας λόγων καὶ προσφωνήσεων, τῆς ἀποστολῆς ἀντιστοίχως καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν καὶ τῆς συγγραφῆς ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν ὑπὸ τῶν θεολόγων τῶν δύο παραδόσεων.

Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὰς ἰδιαιτέρας σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν-οἰκογενειῶν τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὴν ἐπὶ Ἰωακείμ Γ' διορθόδοξον ἀλληλογραφίαν (1902-1904) γίνεται ἀναφορὰ μετὰ πολλῆς συμπαθείας καὶ κατανόησης εἰς τὰς ἐκατέρωθεν σχέσεις. Ἡ πατριαρχικὴ ἐγκύκλιος τοῦ 1920 ἐνδιαφέρει καὶ τὰς Ἐκκλησίας ταύτας. Ἡ διορθόδοξος ἐπιτροπὴ τοῦ Ἀγίου Ὁρους (1930) καθώρισε τὰς σχέσεις ταύτας ὡς σχέσεις ἐν πνεύματι ἀγάπης.

Ἀφ' ἐτέρου, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον εἰς τὴν πατριαρχικὴν καὶ συνοδικὴν ἐγκύκλιον διὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς 1500ῆς ἐπετείου τῆς Δ' εἰς τὴν Χαλκηδὸνα οἰκουμενικῆς συνόδου ἐκφράζεται μετὰ πολλῆς ἀγάπης διὰ τὰς Ἐκκλησίας ταύτας, αἱ ὁποῖαι θεωροῦνται ὅτι κρατοῦν τὴν πίστιν καὶ τὰς διδασκαλίας τῶν ἀποστόλων, δὲν θεωρεῖ τὰς δυσχερείας διὰ τὴν προσέγγισιν καὶ ἔνωσιν μετ' αὐτῶν τοσοῦτον μεγάλας καὶ ἀπευθύνει ἐγκάρδιον χαιρετισμὸν πρὸς αὐτάς.

Εἰς τὴν Α' πανορθόδοξον διάσκεψιν τῆς Ρόδου (1961) οἱ ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν ἐπίσημοι παρατηρηταὶ (11) προέβησαν εἰς ἀνεπισήμους συνομιλίας μετὰ τοὺς Ὀρθοδόξους. Ἡ διάσκεψις αὕτη συμπεριέλαβεν εἰς τὸν κατάλογον θεμάτων αὐτῆς τὰς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν: «V, B. — Ὀρθοδοξία καὶ Ἐλάσσονες Ἀρχαῖαι Ἀνατολικαὶ Ἐκκλησίαι: α') Καλλιέργεια φιλικῶν σχέσεων πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐνώσεως μετ' αὐτῶν διὰ: 1) Ἀνταλλαγῆς Ἐπισκέψεων, 2) Ἀνταλλαγῆς καθηγητῶν καὶ σπουδαστῶν, 3) Ἐπαφῶν θεολογικοῦ χαρακτῆρος· β') Μελέτῃ τῆς ἱστορίας, τῆς πίστεως, τῆς λατρείας καὶ τῆς διοικήσεως τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων· γ') Συνε-

· γασία μετ' αὐτῶν: 1) 'Ἐν τοῖς συνεδρίοις οἰκουμενικοῦ χαρακτῆρος, 2) 'Ἐν ζητήμασι πρακτικῆς φύσεως». 'Η Γ' διάσκεψις τῆς Ρόδου (1964) ἔστρεψε μετὰ πάσης ἀγάπης καὶ τιμῆς τὰς σκέψεις τῆς πρὸς τὰς 'Εκκλησίας ταύτας.

Βῆμα θετικὸν ἀποτελεῖ τὸ ἀπὸ 9ης 'Ιουνίου 1965 ἐγκύκλιον γράμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου 'Αθηναγόρου πρὸς τὰς ἀδελφὰς ὀρθοδόξους 'Εκκλησίας, διὰ τοῦ ὁποίου προετίετο τὸ πρόγραμμα ἐνάρξεως ἐπισήμου θεολογικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ διαλόγου μὲ τὰς 'Εκκλησίας ταύτας. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἡ Δ' πανορθόδοξος διάσκεψις τοῦ Σαμπεζῦ (1968) ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν (4) περὶ τῆς συστάσεως διορθόδοξου θεολογικῆς ἐπιτροπῆς, διὰ τὴν μελέτην τῶν κοινῶν σημείων πίστεως καὶ τῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν δύο 'Εκκλησιῶν, καὶ τῆς μελλοντικῆς συναντήσεως μετ' ἀναλόγου διανατολικῆς ἐπιτροπῆς. Τὰ συνέδρια τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως ἀπὸ τοῦ 1920 καὶ ἐξῆς ἔδιδον τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς ἐκπροσώπους τῶν δύο 'Εκκλησιῶν ὅπως συναντῶνται ἰδιαίτερώς καὶ συνεργάζωνται ἐπὶ τῶν διαφόρων θεμάτων.

Τὸ ΠΣΕ παρέσχε τὰς δυνατότητας δι' ἀνεπισήμους θεολογικὰς συναντήσεις μεταξὺ τῶν ἐκπροσώπων τῶν δύο 'Εκκλησιῶν, κατὰ τὰς ὁποίας ἐμελετήθησαν τὰ ἐνδιαφέροντα αὐτὰ θέματα καὶ προητοιμάσθη τὸ ὕλικόν διὰ τὰς ἐπισήμους διμερεῖς θεολογικὰς ἐπαφάς. Τοιαῦται συναντήσεις κατὰ σειράν ὑπῆρξαν: α') 'Ααρρους, Δανίας, 1964. β') Μπρίστολ, Μεγ. Βρεταννίας, 1967. γ') Γενεύης, 'Ελβετίας, 1970. δ') 'Αντὶς 'Αμπέμπα, Αἰθιοπίας, 1971.

'Απὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς, ἡ εἰς 'Αντὶς 'Αμπέμπα διάσκεψις τῶν προκαθημένων τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν 'Εκκλησιῶν ('Ιανουάριος 1965), εἰς τὴν ὁποίαν παρέστησαν καὶ ὀρθόδοξοι ἐπισκέπται, ἔθεσεν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τὰς σχέσεις αὐτῶν μετὰ τῶν 'Ορθοδόξων (IV, β, 2-3). Αἱ αὐταὶ σκέψεις ἐξεδηλώθησαν εἰς τὰς συναντήσεις τῆς ὑπ' αὐτῆς ὀρισθείσης διαρκοῦς ἐπιτροπῆς τῶν 'Εκκλησιῶν τούτων: 'Αντὶς 'Αμπέμπα, Αἰθιοπία, 1965. Κάϊρον, Αἴγυπτος, 1966. 'Αντελιάς, Λίβανος, 1967. 'Ατσάνα, Λίβανος, 1972.

'Η διορθόδοξος θεολογικὴ ἐπιτροπὴ διὰ τὸν διάλογον τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν 'Εκκλησιῶν συνῆλθε δύο φορές εἰς ὁλομέλειαν: α') 'Αντὶς 'Αμπέμπα, Αἰθιοπία, 1971. 'Ενταῦθα ἐθεωρήθη τὸ προπαρασκευαστικὸν στάδιον λῆξαν καὶ ἀπεφασίσθη ὅπως ζητηθῇ ἡ σύστασις ἀντιστοίχου θεολογικῆς ἐπιτροπῆς τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν 'Εκκλησιῶν, διὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἀνάληψιν τοῦ ἔργου τοῦ διαλόγου. 'Επὶ πλέον δὲ ἀνέθεσεν εἰς τριμερῆ ἐπιτροπὴν τὴν σχετικὴν προετοιμασίαν τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου. β') Σαμπεζῦ, Γενεύη, 'Ελβετία, 1979.

Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν 'Εκκλησιῶν εἰς τὴν 'Ατσάνα τοῦ Λιβάνου (1972) ὥρισαν τὴν διανατολικὴν θεολογικὴν ἐπιτροπὴν καὶ τριμερῆ τοιαύτην διὰ τὸν διάλογον.

Τέλος, αἱ δύο τριμελεῖς ἐπιτροπαὶ ὀρθοδόξων καὶ ἀνατολικῶν συνῆλθον

ἀπὸ κοινοῦ: α') Πεντέλη, Ἀθῆναι, Ἑλλάς, 1973. β') Ἀντὶς Ἀμπέμπα, Αἰθιοπία, 1975.

Δυστυχῶς, διὰ τεχνικοὺς λόγους, ὁ ἐπίσημος θεολογικὸς αὐτῶν διάλογος δὲν ἤρχισεν ἀκόμη.

II. ΔΙΑΛΟΓΟΙ — ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ.

Ὅλαι αἱ κατὰ τόπους ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι συνιστοῦν τὴν μίαν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία, κατ' αὐτούς, εἶναι ἡ Μία, Ἀγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως. Ἡ Ὀρθοδοξία τελεῖ ὑπὸ μίαν ἀδιάκοπον ἱστορικὴν συνέχειαν μὲ τὸ παρελθόν, διὰ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς, τῆς μεταδόσεως τῆς ἀποστολικῆς πίστεως καὶ τῆς τελέσεως τῶν μυστηρίων. Ἡ Ἐκκλησία αὕτη δὲν ἔχει ἴδει ἀλλαγὴν ἢ μεταρρύθμισιν, κατὰ τὴν δυτικὴν ἀντίληψιν, καὶ τοιοῦτοτρόπως ζῇ εἰς μίαν ἀδιάκοπον συνέχειαν τῆς ζωῆς παραδόσεως.

Ἡ Ὀρθοδοξία, παρὰ τὴν ἐκκλησιολογικὴν ταύτην ἀρχήν, συνῆψε σχέσεις μὲ τὰς ἄλλας χριστιανικὰς Ἐκκλησίας, ὁμολογίας καὶ ὁμάδας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος ἀντίληψιν, ἀνταποκρινόμεναι εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Κυρίου «ἵνα πάντες ἓν ὦσιν» καὶ θεωροῦσα τὴν συνεργασίαν ταύτην ὡς ἓν καθήκον ἱερὸν πρὸς τὴν φύσιν αὐτῆς, ὡς μίαν μαρτυρίαν τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ ὡς μίαν ἱερὰν ὑπηρεσίαν διὰ τὸν σκοπὸν τῆς ἐνότητος.

Ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότης, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἓν ἀπὸ τὰ κυριώτερα γνωρίσματα τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐξεδηλώθη κατὰ ἓνα ὁμαλὸν τρόπον εἰς τὸ θέμα τῶν διμερῶν θεολογικῶν διαλόγων μὲ τὰς ἄλλας χριστιανικὰς Ἐκκλησίας. Οἱ ἐξετασθέντες διάλογοι ὑπῆρξαν βοηθητικοὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ περιπτώσεις, ἐλάχισται εὐτυχῶς, τῆς διαφοροποιήσεως τῆς γραμμῆς ταύτης ἀπὸ μέρους τῶν ὀρθοδόξων [Ἐκκλησιῶν] εἰς τὰς σχέσεις τῶν πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας. Τοιοῦτον παράδειγμα ἀποτελεῖ, π.χ., τὸ θέμα τῆς ἀναγνώσεως ἢ μὴ τοῦ κύρους τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν, κ.ἄ. Γνωστὴ εἶναι ἡ ὑπαρξίς τοῦ πνεύματος τῆς ἐλευθερίας ἐντὸς τῆς διαρθρώσεως τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Τὸ τοιοῦτον ἐφαρμόζεται καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀναγνώσεως τῶν μυστηρίων τῶν εἰς αὐτὴν προσερχομένων, μέχρι βεβαίως τῆς ἀπὸ κοινοῦ λήψεως μιᾶς ἀποφάσεως εἰς οἰκουμενικὴν ἢ πανορθόδοξον σύνοδον.

Εἰς τοὺς προαναφερθέντας ἤδη θεολογικοὺς διαλόγους ἐγένετο ἡ ἀναφορὰ ἐνὸς ἐκάστου διαλόγου πρὸς τὰς διορθοδόξους ἐκδηλώσεις κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα. Ἀκολουθεῖ ἓνας σύντομος κατάλογος μόνον αὐτῶν, ποὺ συνδέονται πρὸς τοὺς διαλόγους τούτους.

Ἡ διορθόδοξος ἀλληλογραφία ἐπὶ Ἰωακείμ Γ' (1902-1904). Ἐκτὸς

ἄλλων (1. διορθόδοξοι σχέσεις. 2. ἡμερολόγιον) περιλαμβάνει τὸ θέμα τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς τὰς ἀρχαίας ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας καὶ τὸν δυτικὸν κόσμον (Ρωμαιοκαθολικισμός, Ἀγγλικανισμός, Παλαιοκαθολικισμός, Προτεστάνται).

Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ (1920) στενῶς συνδέεται καὶ πρὸς τοὺς θεολογικοὺς διαλόγους. Εἰς αὐτὴν δίδονται αἱ προϋποθέσεις διὰ τὴν ἐπιζητούμενην συνεργασίαν καὶ ἐν σχέδιον διὰ τὴν ἐφαρμογὴν ταύτης εἰς τὴν πρᾶξιν. Προτείνεται δὲ ἡ σύμπηξις μιᾶς κοινωνίας μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἡ διορθόδοξος ἐπιτροπὴ τοῦ ἁγίου Ὁρους, 1930. Αὕτη καθώρισε τὸν κατάλογον θεμάτων τῆς μελλούσης προσυνόδου. Τὸ 7ον θέμα περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας, καταγράφει α') τὰς σχέσεις ἐν πνεύματι ἀγάπης πρὸς τὰς φίλας Ἐκκλησίας, καὶ β') τὰς σχέσεις προσοχῆς καὶ ἀμύνης κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν ἀντίθετον γραμμὴν πρὸς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Τὸ συνέδριον τῶν ἀντιπροσώπων καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Μόσχας (1948). Ἐκ τῶν τεσσάρων ἀποφάσεων (1. ἡμερολόγιον. 2. οἰκουμενικὴ κίνησις) αἱ δύο ἀναφέρονται εἰς τὰς σχέσεις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ρωμαιοκαθολικὴν καὶ τὴν ἀγγλικανικὴν Ἐκκλησίαν.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὰς διορθόδοξους διασκέψεις.

Α'. Ρόδου, 1961. Αὕτη ἐπανάλαβε καὶ συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τῆς διορθοδόξου ἐπιτροπῆς τοῦ ἁγίου Ὁρους (1930), δηλαδὴ τὸν κατάλογον θεμάτων τῆς μελλούσης προσυνόδου. Ἐν ἑκ τῶν ὀκτῶ θεμάτων ἀναφέρεται εἰς τοὺς διαλόγους τούτους. Τοῦτο διηύρυνε τὸ ἀνάλογον ἄρθρον τοῦ καταλόγου τοῦ 1930. «V. Σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον. Α'. Μελέτη τῶν τρόπων προσεγγίσεως καὶ ἐνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν προοπτικῇ Πανορθόδοξῳ. Β'. Ὁρθοδοξία καὶ ἐλάχιστονες ἀρχαῖαι ἀνατολικαὶ Ἐκκλησίαι. Γ'. Ὁρθοδοξία καὶ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Δ'. Ὁρθοδοξία καὶ αἱ ἐκ τῆς Μεταρρυθμίσεως προελθοῦσαι Ἐκκλησίαι καὶ Ὁμολογίαι. Ε'. Ὁρθοδοξία καὶ Παλαιοκαθολικισμός. ΣΤ'. Ὁρθοδοξία καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνησις».

Β'. Ρόδου, 1963. Θέμα: Διάλογος μετὰ τῆς Ρώμης.

Γ'. Ρόδου, 1964. Θεολογικοὶ διάλογοι μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν, Παλαιοκαθολικῶν καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν.

Δ'. Σαμπεζύ, 1968. Ἐκ τῶν τριῶν θεμάτων (Α', προπαρασκευὴ τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης συνόδου τῆς Ὁρθοδοξίας, Γ', Ὁρθοδοξία-ΠΣΕ) τὸ Β' ἀναφέρεται εἰς τὰς σχέσεις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὰς Ἐκκλησίας: α') Ρωμαιοκαθολικὴν, β') Ἀγγλικανικὴν, γ') Παλαιοκαθολικὴν, δ') Μεταχαλκηδονείων, ε') Λουθηρανῶν.

Α' προσυνοδική πανορθόδοξος διάσκεψις (Σαμπεζύ, 1976). 'Η παρασκευή τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης συνόδου (α') θεματολογία, (β') μεθοδολογία.

1. Θεματολογία. 'Εκ τῶν 10 θεμάτων: η') Σχέσεις 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον. θ') 'Ορθοδοξία καὶ Οἰκουμένη Κίνησις.

Πορεία τῶν σχέσεων καὶ τῶν διαλόγων: α') μετὰ τῶν 'Αγγλικανῶν, β') μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, γ') μετὰ τῶν 'Αρχαίων 'Ανατολικῶν 'Εκκλησιῶν, δ') μετὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς 'Εκκλησίας, ε') μετὰ τῶν Λουθηρανῶν.

Διαθρησκειακαὶ Σχέσεις. 'Ορθοδοξία-Οἰκουμένη Κίνησις. Β' προσυνοδική πανορθόδοξος διάσκεψις, Σαμπεζύ, 1982. Πρότασις ὅπως εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν τῆς προσεχοῦς προσυνοδικῆς πανορθόδοξου διασκέψεως περιληφθοῦν τέσσαρα θέματα, μ.ἄ.: 2. Σχέσεις 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν πρὸς τὸν λοιπὸν Χριστιανικὸν κόσμον.

3. 'Ορθοδοξία καὶ Οἰκουμένη Κίνησις.

Αἱ ὀρθόδοξοι 'Εκκλησίαι χρησιμοποιοῦν διαφόρους τρόπους καὶ μέσα διὰ τὴν μεταξὺ αὐτῶν συνεργασίαν. Τοιαῦτα, μ.ἄ., εἶναι ἡ ἀλληλογραφία, αἱ ἐπισκέψεις-προσωπικαὶ ἐπαφαί, τὰ συνέδρια, αἱ συνομιλίες.

'Εδῶ καλὸν θὰ εἶναι ὅπως γίνη λόγος περὶ τῆς θέσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐντὸς τῆς διαθρώσεως τῆς ὀρθοδόξου 'Εκκλησίας. 'Ο Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης διαφυλάττει μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν ὀρθοδόξων 'Εκκλησιῶν τὰ πρεσβεῖα τιμῆς. Τὸ πρωτεῖον τοῦτο δὲν φέρει ἀπλῶς χαρακτηριστικόν, διότι εἰς τὴν πράξιν περιλαμβάνει ὠρισμένα δικαιώματα καὶ καθήκοντα, ἀναγνωρίζόμενα εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, τῆς ἱστορίας, τῆς παραδόσεως καὶ τῆς πράξεως τῆς 'Εκκλησίας. Μ.ἄ., τὸ δικαίωμα τῆς πρωτοβουλίας εἰς ζητήματα ἀναγόμενα εἰς τὰς σχέσεις τῆς 'Ορθοδοξίας πρὸς τὰς ἄλλας 'Εκκλησίας εἴτε καὶ πανορθόδοξου χαρακτῆρος ἀναγνωρίζεται εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων πατριαρχῶν καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ὀρθοδόξων αὐτοκεφάλων 'Εκκλησιῶν. 'Ο μηχανισμὸς οὗτος ἐλειτούργησε, μέχρι τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν, ἀποδοτικῶς καὶ κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα.

Οἱ διάλογοι ὀρθοδόξων μετὰ μελῶν ἄλλων 'Εκκλησιῶν ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν διορθόδοξον συνεργασίαν, τὴν ἐκδηλουμένην διὰ τῶν ἀνωτέρω μορφῶν. Βλέπομεν ὅτι οἱ δύο οὗτοι θεσμοὶ βαίνουν παραλλήλως. Αἱ σχέσεις τῶν διμερῶν θεολογικῶν διαλόγων πρὸς τὰς πανορθόδοξους διασκέψεις ὑπῆρξαν ὁμαλαί. Αἱ κατὰ σειρὰν συγκαλούμεναι πάσης φύσεως πανορθόδοξοι διασκέψεις δὲν ἀπετέλεσαν παράγοντα ἀνασταλτικὸν ἢ ἀρνητικὸν διὰ τὴν γένεσιν, τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὴν ἐν γένει πορείαν τῶν διαλόγων, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ἀντί-

θετον. Αὗται παρηκολούθουν, ἐβοήθουν καὶ συνέτεινον πάντοτε διὰ τὴν γένεσιν μερικῶν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν θεολογικῶν διαλόγων. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς διμερεῖς θεολογικοὺς διαλόγους τίθεται ἐνίοτε τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς πορείας, τῶν διαφόρων δηλαδὴ σταδίων τῆς πανορθόδοξου συνοδικῆς κινήσεως κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὅποια ὑπῆρξαν: 1. Τὸ προκαταρκτικὸν συνέδριον ἢ ἡ προκαταρκτικὴ σύνοδος. 2. Ἡ προσύνοδος. 3. Ἡ πανορθόδοξος ἢ οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἢ λαβοῦσα τὴν ὀνομασίαν ἢ Ἀγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μὲ τὰ ἰδιαίτερα στάδια αὐτῆς.

III. ΔΙΑΛΟΓΟΙ—ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ.

Ὁ ὅρος «οἰκουμενικὴ κίνησις» ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Κ' αἰῶνος ἐμφανισθεῖσαν βαθεῖαν αὐτοσυνείδησιν τοῦ χάσματος καὶ τῶν μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν διαφορῶν καὶ τὰς ὡς ἐκ τούτου ἀρξαμένας ὀργανωμένας σχέσεις καὶ ἐπαφὰς μεταξὺ τῶν διαφόρων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ὁμολογιῶν καὶ ὁμάδων, μὲ τὸν ἀπώτερον σκοπὸν τῆς ἐνώσεως αὐτῶν εἰς τὸ μέλλον.

Ἀπὸ εὐρυτέρας σκοπιᾶς τὸ ἔτος 1920 θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν ὅπως θεωρηθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, διότι κατ' αὐτὸ συμμετέσχε διὰ πρώτην φορὰν ἐπισήμως ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἰς τὴν ὀργανωμένην οἰκουμενικὴν κίνησιν.

Ἐκτὸς τῆς ὀρθοδόξου εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν συμμετέχουν αἱ Ἐκκλησίαι: ἀρχαῖαι ἀνατολικαί, ἀγγλικανικὴ, παλαιοκαθολικὴ, καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν προτεστάντικῶν ὁμολογιῶν. Ἡ ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, μολοντί δὲν εἶναι μέλος τοῦ ΠΣΕ, ἀπὸ τῆς Β' βατικανῆς συνόδου (1962-1965) καὶ ἐξῆς διακρατεῖ θετικὴν στάσιν ἐναντι τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως.

Διάφορα αἵτια, ἀναγόμενα εἰς τοὺς τομεῖς ἐκκλησιαστικόν, ἱεραποστολικόν, κοινωνικόν, ἠθικόν, ἰδεολογικόν, ἀνθρωπιστικόν, πολιτικόν, ἐπεξηγοῦν τὴν γένεσιν τῆς κινήσεως ταύτης.

Ἱστορικῶς ἡ οἰκουμενικὴ κίνησις ἡμπορεῖ νὰ ἐξετασθῇ κατὰ δύο περιόδους: I. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Κ' αἰῶνος μέχρι τοῦ 1938/1948. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ εὐρυτέρα κίνησις ἐξεδηλοῦτο ὑπὸ τὴν μορφήν δύο κινήσεων: τῆς Ζωῆς καὶ Ἐργασίας, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Παγκοσμίου Συνδέσμου Διεθνoῦς Φιλίας διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ τῆς Πίστεως καὶ Τάξεως. II. Ἀπὸ τοῦ 1938-1948 καὶ ἐξῆς. Διὰ τοῦ συνεδρίου τῆς Οὐτρέχτης τὸ 1938 καὶ ἐπισήμως τὸ 1948 διὰ τῆς Α' γενικῆς συνελεύσεως τοῦ ΠΣΕ εἰς Ἀμστερδαμ ἐπῆλθεν ἡ συγχώνευσις τῶν δύο κινήσεων Ζωῆς καὶ Ἐργασίας καὶ Πίστεως καὶ Τάξεως εἰς τὸ ΠΣΕ.

Ὁ σκοπὸς τῆς κινήσεως, ὡς ἤδη ἐλέχθη προηγουμένως, εἶναι ἡ μελλοντικὴ ἑνώσις τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν. Μολοντί δὲ ἡ κίνησις εὐρί-

σκεται ακόμη εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐξελιξέως αὐτῆς, ὁρατοὶ εἶναι οἱ πάσης φύσεως καρποὶ αὐτῆς εἰς τὸν πρακτικὸν καὶ τὸν δογματικὸν-θεολογικὸν τομέα.

Συναντῶνται πολλῶν εἰδῶν σχέσεις μεταξύ τῶν διαφόρων θεολογικῶν διαλόγων τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως.

Καὶ οἱ δύο θεσμοὶ τοποθετοῦνται μέσα εἰς τὰ εὐρύτερα πλαίσια τῶν σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἀμφότεροι οἱ θεσμοὶ ἐπιτελοῦν τὸν θεολογικὸν διάλογον, οἱ ἐπὶ μέρους ἐπὶ ἐπιπέδου διμεροῦς, ἐνῶ ἡ κίνησις τὸν πολυμερῆ μεταξύ τῶν συμμετεχουσῶν εἰς αὐτὴν Ἐκκλησιῶν. Εἰς ὠρισμένους διμερεῖς διαλόγους τὰ διαλεγόμενα μέλη εἶναι καὶ μέλη τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, ἐνῶ εἰς ἄλλους, μέλη τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως —ὅπως εἶναι ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία— διαλέγονται μετὰ μὴ μέλους Ἐκκλησίας, ὅπως εἶναι ἡ ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία.

Πολλὰ εἶναι τὰ κοινὰ αἵτια τῆς γενέσεως καὶ τῶν δύο κινήσεων. Ὡς πρὸς τὴν γένεσιν, ὠρισμένοι διμερεῖς διάλογοι εἶναι ἱστορικῶς προγενέστεροι τῆς ὀργανωμένης οἰκουμενικῆς κινήσεως τοῦ Κ' αἰῶνος. Ἐνῶ ἡ οἰκουμενικὴ κίνησις συνετέλεσε κατὰ πολὺ διὰ τὴν γένεσιν ἄλλων διμερῶν διαλόγων, κοινὸς φαίνεται νὰ εἶναι ὁ ἀπώτερος κατ' ἐξοχὴν σκοπὸς καὶ τῶν δύο. Πολλὰκις τὰ ἴδια πρόσωπα, τὰ συμμετέχοντα εἰς τοὺς θεολογικοὺς διαλόγους ἐκπροσωποῦν τὰς Ἐκκλησίας των καὶ εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν. Συχνὰ ἡ θεματολογία καὶ τῶν δύο ἐμφανίζει σύμπτωσιν ἢ ταυτίζεται.

Φυσικὴ θεωρεῖται διὰ τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν ἡ ἐντὸς αὐτῆς ἐπιτέλεσις-προγραμματισμὸς διμερῶν θεολογικῶν διαλόγων μεταξύ μελῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῆς. Τοιοῦτα παραδείγματα, ὅπως ἐλέγχθη, εἶναι: Ὁρθόδοξοι-Ἀγγλικανοί. 1919. Ἐπίσκεψις ἀντιπροσωπείας τῶν Ἐπισκοπιανῶν τῆς Ἀμερικῆς πρὸς τὰ ἀρχαῖα πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς ὅπως λάβουν μέρος εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν. 1920. Γενεὴν. Προκαταρκτικὸν συνέδριον Πίστεως καὶ Τάξεως. Ἀνεπίσημοι συνομιλίας Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν. Ὁρθόδοξοι-Παλαιοκαθολικοί. 1920. Ὁμοίως. Ἀνεπίσημος συνάντησις Ὁρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν. 1927. Λωζάννη. Α' παγκόσμιον συνέδριον Πίστεως καὶ Τάξεως. Ὁμοίως. Ὁρθόδοξοι-Ἀνατολικοί. 1964-1971. Τέσσαρες ἀνεπίσημοι συναντήσεις τούτων ἐπὶ διαφόρων θεμάτων καὶ εἰς διάφορα μέρη.

Νεώτερον φαινόμενον διορθόδοξου συνεργασίας ἐνώπιον καὶ ἐντὸς τοῦ ΠΣΕ ἀπετέλεσαν αἱ ἐνδοορθόδοξοι, τῇ συμμετοχῇ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, [προσκαλούμεναι] διασκέψεις διὰ τὴν Ἐ' γενικὴν συνέλευσιν τοῦ ΠΣΕ εἰς τὸ Ναῦρόμπι, 1975 καὶ ἐξῆς, συγκαλούμεναι κατὰ διαστήματα τῇ συνεργασίᾳ τῶν οἰκείων παρὰ τῷ ΠΣΕ γραφείων εἰς τὴν Γενεὴν καὶ τῶν κατὰ τόπους ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Ἐκτὸς τούτων ἔχομεν καὶ τὸ παράδειγμα παρομοίας συναντήσεως εἰς τὴν Ρόδον τὸ 1959 μεταξύ ὀρθοδόξων, μελῶν τοῦ ΠΣΕ, καὶ τῶν ρωμαιο-

καθολικῶν, μὴ μέλους Ἐκκλησίας τοῦ ΠΣΕ, μὲ τὰς γνωστὰς ἀντιδράσεις ποὺ παρουσιάσθησαν.

Ἡ ἐπιτροπὴ Πίστεως καὶ Τάξεως τοῦ ΠΣΕ παρακολοῦθεῖ μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ μελετᾷ τοὺς διμερεῖς θεολογικοὺς διαλόγους, προσκαλουμένη δὲ ὑπ' αὐτῶν προσφέρει τὰς καλὰς αὐτῆς ὑπηρεσίας. Ἐπίσης συγκαλοῦνται κατὰ καιροὺς συνέδρια κοινὰ διὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς πορείας τῶν διμερῶν θεολογικῶν διαλόγων, ὑπὸ τῶν ὑπευθύνων Ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ ΠΣΕ (Φόρουμ, Παγκόσμιοι Χριστιανικαὶ Κοινωνίαι).

Πάντως, παρὰ τὰ πολλὰ κοινὰ αὐτῶν σημεῖα, διὰ τὰ ὅποια τόσον οἱ διμερεῖς θεολογικοὶ διάλογοι ὅσον καὶ τὸ ΠΣΕ ἐντάσσονται μέσα εἰς τὴν μίαν οἰκουμενικὴν κίνησιν, χρειάζεται πολλὴ προσοχή, διάκρισις καὶ ἐφαρμογὴ τῆς πολιτικῆς τῆς μὴ ἀναμίξεως τοῦ ἐνὸς θεσμοῦ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ ἄλλου καὶ ἡ κατὰ καιροὺς μετὰ προσοχῆς ἐξέτασις τῶν ἐκατέρωθεν σχέσεων.

IV. ΠΡΟ·Υ·ΠΟΘΕΣΕΙΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

1. Εἰσαγωγικά.

Εἰς τὰ προηγούμενα, ὅπου ἐξητάσθησαν ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ καὶ ἡ ἐξέλιξις, κατὰ τὸ προκαταρκτικὸν στάδιον, τῶν διμερῶν θεολογικῶν διαλόγων τῶν ὀρθοδόξων πρὸς τὰς ἄλλας χριστιανικὰς Ἐκκλησίας καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὰς διορθόδοξους διασκέψεις καὶ τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν, ἐτίγησαν συντόμως καὶ αἱ διάφοροι προϋποθέσεις ἐνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν. Εἰς τὴν συνέχειαν θὰ γίνῃ μία προσπάθεια κατατάξεως αὐτῶν εἰς διαφόρους ὁμάδας.

2. Αἱ Κατηγορίαι τῶν Διαλόγων.

Συνήθως οἱ θεολογικοὶ διάλογοι, τοὺς ὁποίους ἤρχισε καὶ διεξάγει ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μετὰ τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ὑπῆρξαν διμερεῖς τοιοῦτοι. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ παραδείγματα παρομοίων θεολογικῶν διαλόγων, οἱ ὅποιοι λαμβάνουν μορφήν τριμεροῦς ἢ εὐρυτέρου θεολογικοῦ διαλόγου, ὅπως ἦσαν τὰ συνέδρια τῆς Βόννης τοῦ 1874/1875, κ.ἄ.

Οἱ διμερεῖς οὗτοι θεολογικοὶ διάλογοι συνήθως ἐνεφανίζοντο ὡς ἀνεπίσημοι ἢ ἐπίσημοι.

Ἀνεπίσημον θεολογικὸν διάλογον ἐτέλουν ἄτομον ἢ ἄτομα, ἢ ἐπιτροπαί, ἔχουσαι ἢ ὄχι τὴν πρὸς τοῦτο ἐξουσιοδότησιν ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν ἀρχῆς. Εἰς αὐτὴν μετεῖχον λαϊκοί, μοναχοί ἢ κληρικοί. Ὁ διάλογος ἐτελεῖτο διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου ἢ διὰ τῶν προσωπικῶν ἐπαφῶν. Ταῦτα συνιστοῦν καὶ τὰ εὐρύτερα μέσα ἐπιτελέσεως τοῦ διαλόγου, τοῦλάχιστον ἀπὸ πλευρᾶς ἐμφύχου καὶ ἀψύχου ὕλικου. Καὶ ὁ ἐπίσημος διάλογος ἐπιτελεῖται ὑπὸ

τῶν ὡς ἄνω παρατιθεμένων προσώπων ἢ ἐπιτροπῶν. Διαφέρει δὲ ἀπὸ τὸν ἀνεπίσημον, λόγῳ τῆς ἐπὶ τοῦτο ἐξουσιοδοτήσεως ὑπὸ τῆς ὑπευθύνου ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς.

3. Αἱ Διαλεγόμεναι Ἐκκλησίαι.

Καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ παρὸν κείμενον ἡ μία ἐκ τῶν διαλεγομένων Ἐκκλησιῶν εἶναι ἡ ὀρθόδοξος [Ἐκκλησία], αἱ δὲ ἄλλαι διάφοροι χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι.

Εἰς τὰ σχετικὰ μὲ τὰς διαφόρους σχέσεις ἐδόθη ἓνας σύντομος ὁρισμὸς τῶν γνωρισμάτων τῆς ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας. Ἡ κάθε μία ἀπὸ τὰ μέλη-Ἐκκλησίας τοῦ διαλόγου τούτου ἔχουν διάφορον βαθμὸν συγγενείας πρὸς τὴν ὀρθόδοξον. Αἱ ἀρχαῖαι ἀνατολικαί, ἡ παλαιοκαθολικὴ, ἡ ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησίαι θὰ εἶναι δυνατὸν ὅπως χαρακτηρισθοῦν, μαζὺ μὲ τὴν ὀρθόδοξον, ὡς ἀνήκουσαι εἰς τὴν καθολικὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγγλικανικὴ κοινωνία διακατέχει ἀρκετὰ γνωρίσματα ἐκ τῆς παραδόσεως ταύτης. Ἡ λουθηρανικὴ θεωρεῖται ὡς ἀνήκουσα εἰς τὴν εὐαγγελικὴν παράδοσιν τῶν ἐλευθέρων Ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ἐκλαμβάνεται ὡς μία Ἐκκλησία τοῦ ἱστορικοῦ Προτεστάντισμοῦ καὶ ἴσως ἡ πλέον συντηρητικὴ καὶ περισσότερον πλησιάζουσα ἐξ αὐτῶν πρὸς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ἐὰν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ μία ἐκκλησιολογικὴ ἀξιολόγησις τῶν ἐκατέρωθεν σχέσεων, ἡ ὀρθόδοξος ἐμφανίζει περισσότερα κοινὰ σημεῖα μὲ τὰς πρώτας καὶ ὀλιγώτερα τοιαῦτα μὲ τὰς ἐπομένους Ἐκκλησίας.

Ἐκτὸς α') τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ βαθμοῦ συγγενείας ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι παράγοντες, οἱ ὅποιοι ἐρρύνθιζον τὰς ἐκατέρωθεν σχέσεις. Ὡς τοιοῦτοι θὰ ἦτο δυνατόν ὅπως θεωρηθοῦν: β') ἡ γεωγραφικὴ γειτονία, γ') ὁ πολιτικὸς παράγων τῆς ἐξαρτήσεως, δ') ἡ ἐκατέρωθεν ὑπάρχουσα ψυχικὴ διάθεσις ἢ ὁ ψυχολογικὸς παράγων. Ἐνταῦθα εἶναι δυνατόν ὅπως ἐμφανισθῇ ὡς παράδειγμα τὸ κοινὸν κλῖμα ἢ ἡ κοινὴ διάθεσις, ἡ ἐνυπάρχουσα μεταξὺ δύο Ἐκκλησιῶν, ὡς ἡ ὀρθόδοξος καὶ ἡ ἀγγλικανικὴ ἢ ἡ ὀρθόδοξος καὶ ἡ παλαιοκαθολικὴ, ἔναντι τῆς Ρώμης. Δὲν πρέπει ὅμως ὁ παράγων οὗτος νὰ ὑπερτονισθῇ, διότι εἶναι ἀρνητικῆς φύσεως, οὐχὶ ἄμεσος καὶ μὲ τὴν αὐξοῦσαν κατανόησιν τοῦ παρόντος ὡς καὶ τὰς νέας ἀνακατατάξεις μᾶλλον τιθέμενος εἰς τὸ περιθώριον ἢ εἰς δευτέραν μοῖραν, ε') "Ἐτερος παράγων εἶναι καὶ ὁ βαθμὸς ἀμέσου ἢ ἐμμέσου συμμετοχῆς ἢ κατανοήσεως ἀπὸ μέρους ὧν τῶν μελῶν τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας εἰς κάθε διαλεγομένην Ἐκκλησίαν-μέλος.

4. Αἵτια.

Εἰς τὰ προηγούμενα, δοθείσης τῆς εὐκαιρίας, ἐξητάσθησαν συντόμως

καὶ τὰ αἷτια διὰ τὴν ἑναρξιν καὶ τὴν περαιτέρω πορείαν τῶν ἐκδηλώσεων τούτων. Τοιαῦτα αἷτια θὰ ἡδύναντο ἴσως νὰ θεωρηθοῦν:

1. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἀντιμετωπίσεως τῶν προβλημάτων εἰς τὸν ἱεραποστολικὸν τομέα. 2. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἀντιμετωπίσεως τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ, τῶν πολέμων, τῆς πείνας, τῶν ἀσθενειῶν, κ.ἄ. 3. Αἱ τάσεις τοῦ νεωτέρου κόσμου πρὸς μίαν παγκόσμιον ἐνότητα-συνεργασίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐμφανιζομένην καὶ διὰ τῆς ἰδρύσεως τῶν πρὸς τοῦτο διεθνῶν ὀργανισμῶν. 4. Ὁ πόθος ἐκάστης Ἐκκλησίας ὅπως λάβῃ ἓνα πλεόν διεθνῇ καὶ παγκόσμιον χαρακτῆρα. 5. Ὁ πολιτικὸς τομεύς, ἡ τόνωσις δηλαδή διὰ μέσου τῶν συνδιαλεγομένων Ἐκκλησιῶν τοῦ θεσμοῦ τῶν μεταξὺ κρατῶν, χωρῶν καὶ λαῶν σχέσεων. 6. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἀντιδράσεως κατὰ τῶν θεωριῶν τῆς ἐξελίξεως, τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, τοῦ ὀρθολογισμοῦ, τοῦ μαρξισμοῦ, κ.ἄ. 7. Ἡ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐμφανιζομένη ἐντὸς τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ἰδίως τῶν προτεσταντῶν, τάσις πρὸς ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα. 8. Ὁ πόθος ἀλληλογνωριμίας τῶν βαπτισθέντων καὶ ὁμολογούντων πίστιν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. 9. Τὸ ἄσκοπον τῆς πολεμικῆς μεταξὺ τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν. 10. Ὁ ἐνδόμυχος θρησκευτικὸς πόθος ἐντὸς τῶν διαλεγομένων Ἐκκλησιῶν ὅπως ἴδουν πραγματούμενον τὸν σκοπὸν, ὑπὲρ τοῦ ὁποῦ προσηυχθήθῃ ὁ Κύριος, «ἵνα πάντες ἐν ὧσιν», κ.ἄ.

5. Χαρακτηρισμός.

Κατὰ τὸ προκαταρκτικὸν στάδιον τῶν διμερῶν θεολογικῶν διαλόγων, τοὺς ὁποίους ἐπιτελεῖ ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μετὰ τὰς ἄλλας χριστιανικὰς Ἐκκλησίας ἢ τῶν εὐρυτέρων ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων, προβάλλουν καὶ ὠρισμένα ἄλλα ἄξια λόγου χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τούτων.

Ἀπὸ πλευρᾶς ἱστορικῆς ἀρχῆς ἢ συνεχείας τούτων, οἱ διάλογοι διαφέρουν ἀναμεταξύ των. Ἄλλοι κατέρχονται εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἄλλοι εἶναι νεώτεροι. Ὡς πρὸς τὴν συνέχειάν των, ἄλλοι χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν συνέχειαν καὶ τὴν συνέπειάν των, ἐνῶ ἄλλοι ἀπὸ τὴν διεξαγωγὴν των κατὰ διαστήματα, μετὰ τὴν ἐμπλοκὴν διαλειμάτων μικρῶν ἢ μεγάλων.

Ἐξωτερικαὶ περιστάσεις, μεγάλαι προσωπικότητες, ἀποφάσεις τινὲς ζωτικῆς σημασίας, κ.ἄ., ἐπηρεάζουν θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς τὴν ἑναρξιν, τὴν συνέχειαν καὶ τὴν διατήρησιν τῶν διαλόγων.

Σημαντικὸν διὰ τοὺς διαλόγους τούτους παραμένει τὸ γεγονὸς τῶν προσώπων, ἰδρυμάτων ἢ παραγόντων, οἱ ὅποιοι πρῶτοι κινοῦνται διὰ τὴν ἑναρξιν ἐνὸς διαλόγου. Μᾶς ἐνδιαφέρει δηλαδή τὸ ποῖος πρῶτος ἀρχίζει τὸν διάλογον τοῦτον.

Εἰς μερικοὺς διαλόγους ἡ περίοδος τῆς προετοιμασίας κρατεῖ ἐν ἄρκετὰ εὐρὺ χρονικὸν διάστημα, ἐνῶ εἰς ἄλλους ἡ προετοιμασία συμπληροῦται πολὺ γρήγορα.

Ἀπὸ πλευρᾶς ὀρθοδόξου, αἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τοὺς ἄλλους χαρακτηρίζονται ἄλλοτε μὲν ὡς σχέσεις προφυλάξεως καὶ ἀμύνης, δι' ἐκείνας τὰς Ἐκκλησίας αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν γραμμὴν ὅχι θετικὴν ἐναντι τῶν ὀρθοδόξων, ἐνῶ ἄλλοτε εἰς ἄλλας περιπτώσεις αἱ σχέσεις εἶναι θετικά. Εἰς τὸν θετικὸν τομέα αἱ σχέσεις ἐμφανίζονται ὡς σχέσεις ἐν πνεύματι ἀγάπης, πρωτοκόλλου, φιλικαί, ἀγαθαί, ἀδελφικαί, ἐνίοτε δέ, καὶ μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἐκατέρωθεν διμεροῦς θεολογικοῦ διαλόγου, λαμβάνουν τὴν ὀνομασίαν τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης.

Τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῶν διαλόγων τῆς περιόδου τῆς προπαρασκευῆς ἀνάγονται τόσον εἰς τὸν πρακτικὸν ὅσον καὶ εἰς τὸν θεολογικὸν τομέα. Ἐπελέγοντο δὲ δι' ἓνα ἕκαστον διάλογον ἀναλόγως τῶν κοινῶν διαφερόντων τῶν δύο διαλεγομένων Ἐκκλησιῶν. Ἀπετέλουν ἐν ἡ ὀλίγα σημεῖα, ἀλλὰ καὶ ἐν εὐρὺ φάσμα ἐκ τῶν ἐνούντων ἢ τῶν χωριζόντων τὰς Ἐκκλησίας σημείων.

Ἡ ἐναρξίς, ἡ ἐξέλιξις καὶ ἡ ἐν γένει πορεία ἐνὸς διαλόγου ἡμπορεῖ νὰ ὀφείληται εἰς τὰ ἴδια συμφέροντα μιᾶς διαλεγομένης Ἐκκλησίας ἢ εἰς τὰ ἀμοιβαῖα καλῶς νοούμενα διαφέροντα τῶν διαλεγομένων Ἐκκλησιῶν, νὰ εἶναι καρπὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς διπλωματίας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν συγχρόνων ἐποχῶν διὰ τὴν λειτουργίαν τοιούτων διαλόγων.

Αὐτὰ τὰ ὀλίγα περὶ τῶν προϋποθέσεων τῶν διαλόγων, ποὺ ἐπιτελεῖ ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μετὰ τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ δὴ ἀπὸ πλευρᾶς ἱστορικῆς καὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον προέκυψαν οὗτοι κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως.